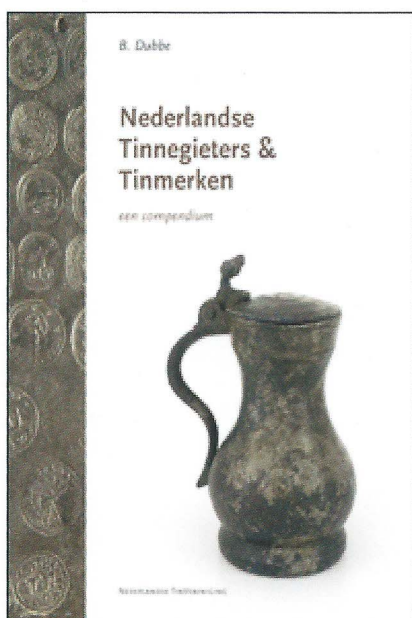




MEDEDELINGENBLAD NEDERLANDSE TINVERENIGING • JAARGANG 17, NUMMER 1, JUNI 2009

- Een schat aan kinderspeelgoed uit Diemen
- Bourdaloue: Predikant en hulp in nood
- Religieus tin
- Gemerkt met een Franse slag



Het eerste Nederlandse tinmerkenboek,
een uitgave van en door de Nederlandse TinVereniging

NEDERLANDSE TINNEGIETERS & TINMERKEN een compendium

B. Dubbe

met medewerking van: J.F.H.H. Beekhuizen & A.A. Kooyman

504 pagina's; 110 kleurenafbeeldingen;
meer dan 2000 namen van Nederlandse tinnegieters;
meer dan 1500 merken van Nederlandse tinnegieters

prijs: € 95,00* (verzendkosten € 8,75 per exemplaar)

* leden van de Nederlandse TinVereniging krijgen bij aanschaf van het **eerste** exemplaar een korting van € 45,00; zij betalen dan slechts € 50,00 (plus de verzendkosten van € 8,75 per exemplaar). Voor elk volgend exemplaar geldt de normale verkoopprijs van € 95,00.

Te bestellen via: www.janbeekhuizen.nl (zie: books) of via de website van de Nederlandse TinVereniging: www.nederlandsetinvereniging.nl

J.F.H.H. Beekhuizen, Nieuwe Spiegelstraat 49, 1017 DD Amsterdam (020-626 39 12)



Nederlandse Tin Vereniging

	<u>Begroting 2008</u>	<u>Realisatie 2008</u>	<u>Begroting 2009</u>
	Baten	Baten	Baten
Contributies	4.500,00	4.500,00	4.500,00
Abonnementen	620,00	665,00	635,00
Tinkoerier	250,00	217,50	250,00
Catalogi	455,00	676,20	455,00
Entree bijdrage	300,00	350,00	150,00
Incidentele baten		95,00	
Rente	490,00	961,89	500,00
BTW	60,00	60,00	
Ledenbijeenkomsten	1.600,00	1.576,00	2.990,00
Verkoop Merkenboek			9.150,00
Reservering Merkenboek			11.684,69
Toevoeging alg. reserve			1.311,31
Lening t.b.v. Merkenboek			5.000,00
	-----	-----	-----
	8.275,00	9.101,59	36.626,00

	<u>Begroting 2008</u>	<u>Realisatie 2008</u>	<u>Begroting 2009</u>
	Lasten	Lasten	Lasten
Algemene Kosten	1.300,00	1.043,30	1.300,00
Bankkosten	120,00	109,13	120,00
Bestuur		191,10	
Publicaties	4.555,00	4.449,94	4.500,00
Representatiekosten		115,40	
Ledenbijeenkomsten	1.600,00	1.487,00	2.990,00
Afboekingen			
BTW			38,00
Kosten Merkenboek			27.146,00
Onvoorzien	300,00		300,00
Resultaat	400,00	1.705,72	232,00
	-----	-----	-----
	8.275,00	9.101,59	36.626,00



**Nederlandse
Tin Vereniging**

Beginbalans 2008

	D	C
Activa		
Saldo Giro	441,60	
Saldo Bank	17.000,00	
Kas	0,00	
Nog te ontvangen	61,00	
Vooruit betaald	0,00	
Passiva		
Algemene reserve		102,55
<u>Schulden</u>		
Vooruit ontvangen		45,00
Nog te betalen		2.920,36
<u>Overige reserves</u>		
Merkenboek		11.684,69
Lustrum		2.750,00
	17.502,60	17.502,60

Eindbalans 2008

Activa		
Saldo Giro	605,27	
Saldo Bank	17.489,18	
Kas	0,00	
Nog te ontvangen	532,71	
Vooruit betaald	0,00	
Passiva		
Algemene reserve		1.808,27
<u>Schulden</u>		
Vooruit ontvangen		45,00
Nog te betalen		2.339,20
<u>Overige reserves</u>		
Merkenboek		11.684,69
Lustrum		2.750,00
	18.627,16	18.627,16

Nederlandse TinVereniging

OPRICHTING

27 maart 1993

BESTUUR

J.F.H.H. Beekhuizen	Voorzitter
P.A.M. Maas	Secretaris
E. A. Erenst	Penningmeester
Mevr. S.C. Bracht	Bestuurslid
A.A. Kooyman	Bestuurslid
W.A. Röben	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid
J.E. Wustenhoff	Bestuurslid en erelid

REDACTIE

J.F.H.H. Beekhuizen	Hoofdredacteur lay-out
A.W. Korstjens	Redacteur
P.A.M. Maas	Redacteur

ADRES SECRETARIAAT

Noteboompark 137
2273 LD Voorburg
E-mail: secretaris.ntv@kpnmail.nl

ADRES REDACTIE

Nieuwe Spiegelstraat 49
1017 DD Amsterdam
E-mail: info@janbeekhuizen.nl

ADRES PENNINGMEESTER

Laan van Poot 196/F
2566 EH 's-Gravenhage

BANKRELATIE

Postbank 4382632, IBAN: NL19 PSTB 0004 3826 32, Swiftadres: PSTBNL 21

STICHTING NEDERLANDSE TINBIBLIOTHEEK

H.B. van Wijk	Voorzitter en bibliothecaris
A.A. Kooyman	Secretaris/penningmeester

WEBSITE

www.nederlandsetinvereniging.nl
www.tinvereniging.nl

IISN: 1380-108

Copyright: 'Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur of de redactie van de NVT en/of de auteur(s).

Inhoudsopgave

Voorwoord van de voorzitter	4
Mededelingen	7
Ledenbijeenkomst, 's-Hertogenbosch 16 mei 2009 S.C. Bracht	8
Bourdaloue: Predikant en hulp in nood P. Wullus, erevoorzitter Vlaamse Tinvereniging	15
Een schat aan kinderspeelgoed uit Diemen M. Hendriksen	22
Religieus tin J. Spaans, emeritus deken	28
Gemerkt met een Franse slag (1) Franse tinmerken P. Maas	38
Gemerkt met een Franse slag (2) Kannen als kaplaarzen P. Maas	44
Museumbezoek van de Vlaamse Tinvereniging Stadhuis te Oudenaarde A.A. Kooyman	52
Eigenaarsinitialen gevonden J.F.H.H. Beekhuizen	54
Maak kennis met de verzameling van Henk van Wijk A.W. Korstjens	56
Presentatie tinboek Jan Westers J.F.H.H. Beekhuizen	62
Literatuur over tin H.B. van Wijk	63
Wetenswaardigheden	64
Jaarverslag 2008 Nederlandse TinVereniging	67

Voorwoord van de voorzitter

Wat is het toch geweldig om voorzitter te zijn van de Nederlandse TinVereniging. Een vereniging die in zeventien jaar al zo veel heeft bereikt. Allereerst hebben wij een constant bestand van ongeveer 100 leden. Wij hebben een prachtig mededelingenblad, dat zich in de loop van de tijd ontwikkeld heeft tot een professioneel tijdschrift.

Toen wij in 1998 vijf jaar bestonden hebben wij met de Pewter Society een buitengewoon weekend gehad: vrijdag een bezoek aan Museum Boijmans Van Beuningen, De Dubbele Palmboom en een privébezoek bij de familie Van Wijk.

Op die zaterdag een bijeenkomst in het Joods Historisch Museum, en 's avonds een diner in de Eggert Zaal van de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

Het 10-jarig jubileum in 2004 werd gevierd met een expositie in museum Boijmans Van Beuningen, die vergezeld ging van een prachtige overzichtscatalogus Van tin gegoten – uit tin genoten. Deze uitgave is nu praktisch uitverkocht.

En dan nu, na zeventien jaar, het lang verwachte eerste Nederlandse merkenboek.

Ik vind het spijtig dat bij de presentatie ons oud bestuurslid Ger Groenendijk om gezondheidsredenen niet aanwezig kon zijn en dat gold helaas ook voor Han Wustenhoff. Beide bestuursleden zijn van begin af aan betrokken geweest bij de plannen van het merkenboek. Het spreekt vanzelf dat het zeer spijtig is dat Bé Dubbe deze presentatie niet meegemaakt heeft.

Voor zover ik heb kunnen nagaan verscheen in 1959 het laatste tinboek in West Europa en wel *Étains Français* van Tardy. Een overzicht van de Franse merken verscheen in 1968 met *Poinçons d'Étain*, eveneens door Tardy. En nu, ruim veertig jaar later *Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken*, het eerste complete Nederlandse tinmerkenboek. De basis hiervoor is gelegd door Bé Dubbe met zijn *Tin en tinnegieters in Nederland*, gepubliceerd in 1960, dat herzien en uitgebreid zijn tweede druk beleefde in 1978. Tot voor kort dienden deze uitgaven verzamelaars en liefhebbers van het Nederlandse tin als standaardwerk.

In verschillende Europese landen verschenen eerder al tinmerkenboeken. In Zwitserland was G. Bossard met zijn *Die Zinngiesser der Schweiz und ihr Werk* uit 1920 de eerste.

In 1983 vervolmaakten H. Schneider en P. Kneuss dit boek met hun uitgave *ZINN, die Zinngiesser der Schweiz und ihre Marken*. In Duitsland publiceerde E. Hintze tussen 1921 en 1931 zijn zevendelige *Die Deutschen Zinngiesser und ihre Marken*. In 1929 kwam van H.H. Cotterell, *Old Pewter, its Makers and Marks* uit. Frankrijk tenslotte met het eerder genoemde *Poinçons d'Étain* van Tardy in 1968. Het heeft bijna een halve eeuw geduurd voordat er in Europa weer een merkenboek uitgegeven werd.

Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken is niet het werk van Bé Dubbe alleen. Wel bracht hij vanaf 1978 tot aan zijn overlijden in 2007 meer dan 500 nieuwe namen en merken bijeen. Gedurende ruim twee jaar heeft Ton Kooyman al deze gegevens in een database verwerkt en aangevuld met weer andere gegevens uit boeken, catalogi en andere bronnen. Zijn inbreng en punctualiteit zijn onmisbaar geweest.

Paul Maas en Henk van Wijk hebben met mij zeer enthousiast gewerkt aan de vormgeving. Voor mij blijft dat het leukste om te doen. Aan Ritzo Holtman hebben wij een grote steun gehad voor het samenbrengen van de merken en de coördinatie. Hij was vooral belast met het technische gedeelte. Het zal duidelijk zijn dat deze uitgave de eerste aanzet is tot een perfect tinmerkenboek. Ik stel mij dan ook veel voor van reacties, opmerkingen en vooral aanvullingen. Ze stellen ons in staat te werken aan een tweede en verbeterde druk.

In het boek staan twee grote ontdekkingen. Tot voor kort was alleen de Haarlemse merkenplaat bekend en deze staat afgebeeld in het merkenboek. Wij hebben getracht deze plaat in handen te krijgen om de merken nog eens goed te bekijken en te fotograferen. In het boek van Bé Dubbe staan immers alleen de getekende merken. Helaas kon men in het Frans Hals Museum de merkenplaat in eerste instantie niet vinden. Bij verder zoeken kwam men erachter dat die toch in het depot lag, waar men niet in mag vanwege asbestgevaar. Geld om dit probleem op te lossen is er echter niet, zodat het depot niet betreden kan worden en de plaat daar voorlopig zal blijven.

Maar onlangs is er een tweede merkenplaat opgedoken: een Amsterdamse plaat met huurtinmerken - een vondst van belang! Ik ben de eigenaar van die plaat dan ook bijzonder dankbaar dat hij zijn vondst direct gemeld heeft bij de NTV en dat hij ons in staat heeft gesteld deze plaat te publiceren.

Een derde merkenplaat van de firma Daalderop in Tiel, waarnaar ons lid Aart Korstjens naarstig op zoek is geweest, is intussen gevonden. Deze twee platen zijn uiteraard uitvoerig opgenomen in het merkenboek. Bovendien is het artikel 'Een onbekend lakboek van de Haagse tinnegieters' door Bé Dubbe opgenomen in verbeterde vorm. Bé publiceerde hierover al in *de Tinkoerier* van juni 2007.

Ik wil nogmaals de heren Ton Kooyman, Henk van Wijk, Paul Maas, Ritzo Holtman en Aart Korstjens danken voor hun bijdragen en ook mevrouw Tineke Westers-Barlagen, die de merken uit het recent verschenen *Groninger Tinboek* belangeloos afstond.

Oranje boven, grafische vormgevers, en Drukkerij BibloVanGerven dank ik voor de sponsoring. En niet in het minst ook alle leden, die deze uitgave mede mogelijk hebben gemaakt.

Mijn complimenten gaan ook naar Sylvia Bracht en Paul Maas, die de organisatie van de presentatie van het merkenboek in 's-Hertogenbosch op zich hadden genomen. De lunch, het mini-symposium en de receptie waren een groot succes. Het bezoek aan de collectie van het Zwanenbroedershuis was goed geregeld door Ton Kooyman. Het diner op de zaterdagavond was zeer geanimeerd en de locatie was perfect.

De Tinkoerier is nu al zeventien jaar het 'tin-magazine' van Nederland. Daarin wordt aandacht besteed aan het verzamelgebied van de meeste leden van de vereniging: het Nederlandse tin in de loop van de geschiedenis, van heel vroeg tot (ver) in de twintigste eeuw. Toch zijn er ook in Nederland verzamelaars die zich in hun verzamelneiging niet beperken tot de eigen regio. Met grote belangstelling werpen zij een af en toe begerige blik over de landsgrenzen heen. Soms leidt dat zelfs tot het begin van een verzameling.

Over dergelijke collecties is veel te vertellen, over de collectie zelf, als wel over onderdelen daarvan. De redactie is op zoek naar verzamelaars die bereid zijn te vertellen over hun belangstelling voor 'buitenlands' tin. In dit nummer van *de Tinkoerier* vindt u een eerste poging daartoe: onder de serietitel 'Gemerkt met een Franse slag' verschijnen twee artikelen over tin in Frankrijk, beide geschreven door Paul Maas.

Maar er zijn meer buitenlanden waar tin een belangrijke rol speelde in het huishoudelijk bedrijf: kortom, wie schrijft er over tin in Duitsland, Portugal, Italië, Spanje ... (vult u zelf maar in, het huidige 'Europa' telt momenteel immers 27 landen!).

De samenstelling van de redactie van *de Tinkoerier* is veranderd. Han Wustenhoff heeft om gezondheidsredenen zijn redactietaak na zeventien jaar overgedragen aan Paul Maas. Het bestuur van de vereniging en de redactie danken Han voor zijn nimmer aflatende inzet. Ook zijn inbreng met betrekking tot het schrijven van artikelen zullen wij missen. Rest mij U een prettige vakantie te wensen. Tot de volgende bijeenkomst in oktober a.s.

Jan Beekhuizen, voorzitter

OPROEP

Als u oude Tinkoeriers aan te bieden heeft voor verkoop, neem dan contact op met de heer H.B. van Wijk (0180 – 617966).

De redactie van *de Tinkoerier* roept de leden wederom op om kopij aan te leveren.

Op dit moment is er geen reserve meer voorhanden. Als u een interessant object heeft, maar u heeft liever dat de redactie hier iets over publiceert, laat het even weten. Mocht u zelf iets aan willen leveren dan graag via e-mail of cd-rom. Foto's aanleveren bij voorkeur digitaal. U kunt uw materiaal sturen naar de hoofdredacteur J. Beekhuizen.

Mededelingen

TARIEVEN NEDERLANDSE TINVERENIGING 2009

Contributie	€ 45,00
Entreegeld	€ 50,00
Abonnement de Tinkoerier	€ 35,00 excl. verzendkosten
Losse nummers	€ 17,50 excl. verzendkosten
Advertentie in de Tinkoerier	€ 100,00

DATA BIJENKOMSTEN 2010

NEDERLANDSE TINVERENIGING

27 maart 2010	onder voorbehoud en locatie nog niet bekend
6 november 2010	Amsterdams Historisch Museum

VLAAMSE TINVERENIGING

18 april 2010	30-jarig jubileum van de VT in Brugge
24 oktober 2010	bijeenkomst te Weerde

FOTO'S VOOR PUBLICATIE IN DE TINKOERIER

1. **Minimaal 250 DPI**
2. **JPG of TIFF – formaat**
3. **Zonder storende achtergrond**
4. **Kleurenopname toegestaan**

Ledenbijeenkomst, 's-Hertogenbosch 16 mei 2009

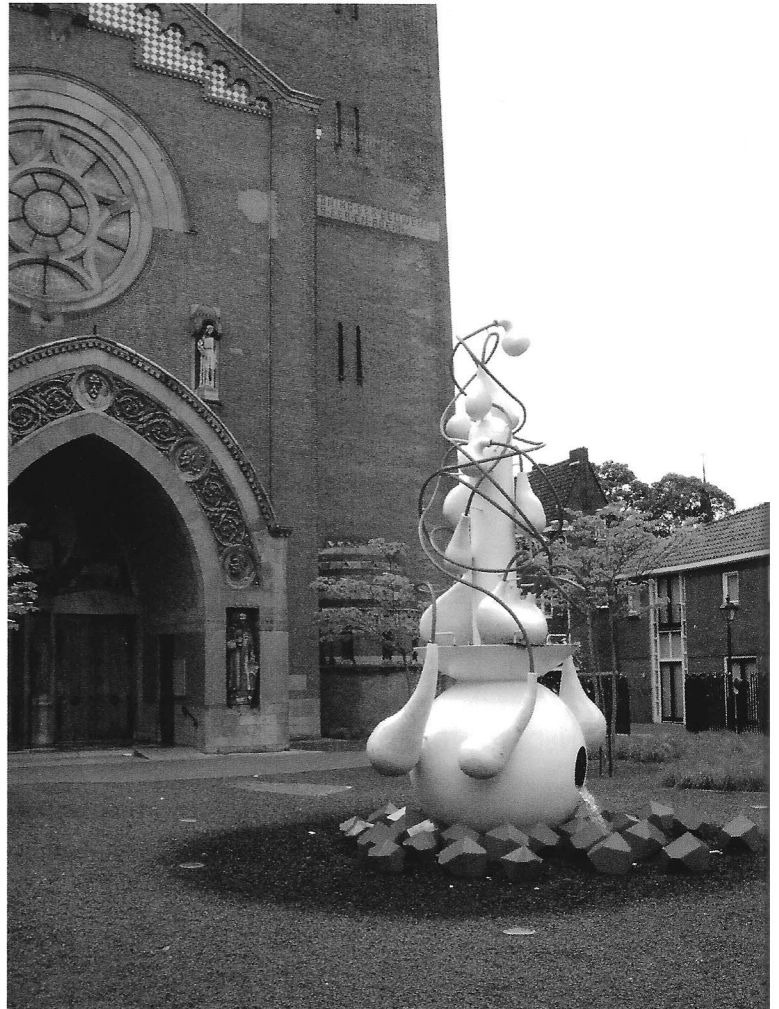
S.C. Bracht

DE PRESENTATIE VAN NEDERLANDSE TINNEGIETERS & TINMERKEN EEN COMPENDIUM

Eindelijk is het dan zover, de vereniging heeft het merkenboek kunnen uitgeven waar al sinds de oprichting van de vereniging over gesproken werd. En niet alleen over gesproken, maar ook voor gereserveerd; elk jaar werd een deel van de door de leden betaalde contributie apart gezet om dit te kunnen realiseren. Aanvankelijk was het de bedoeling om een handzaam boekwerkje samen te stellen met daarin alle tinmerken, geschikt om in de binnenzak mee te nemen, voor het geval dat... Het nu gepresenteerde boek zal werkelijk in geen één binnenzak passen. Alle bekende merken en namen van tinnegieters zijn opgenomen, dat waren er veel meer dan verwacht, vandaar dat het boek groter en zwaarder is dan aanvankelijk gedacht.

Het kloeke boekwerk, resultaat van jarenlange registratie van nieuwe merken door Bé Dubbe en de systematische verzameling van al gepubliceerde merken door de auteurs, bevat alle tot nu toe bekende informatie. Dat wil zeggen, alle bekende gegevens tot aan het moment van drukken. Want bij de redactie zijn al weer nieuwe 'onbekende' gegevens binnen gekomen. Reden dus om alert te zijn voor het bestuur maar ook voor alle andere leden en tinliefhebbers, op alle informatie die niet in dit boek voorkomt. Meld alles bij de auteurs of het bestuur van de vereniging, zodat tijdig begonnen kan worden aan een supplement of een nieuwe druk.

Terwijl tevredenheid en vreugde de boventoon voeren, realiseren we ons ook steeds dat we degene die aan de basis van dit boek heeft gestaan helaas moeten missen. Zonder Bé Dubbe zou dit boek er nu niet geweest zijn. Hij heeft in bijna dertig jaar tijd meer dan vijfhonderd nieuwe namen en merken systematisch verzameld. Genereus heeft hij al deze gegevens afgestaan aan de vereniging om een merkenboek samen te stellen. Met heel veel energie hebben vervolgens Ton Kooyman en Jan Beekhuizen



deze gegevens, aangevuld met gegevens uit eigen onderzoek, samengebracht tot een overzichtelijk boek met registers en fraaie foto's.

Deze uitgave was voldoende aanleiding om een klein feestje te organiseren ter ere van de presentatie van het eerste exemplaar. Dat hebben we dan ook gedaan tijdens onze voorjaarsbijeenkomst op zaterdag 16 mei in het Jheronimus Bosch Art Center te 's-Hertogenbosch. Met veel leden en gasten van de vereniging waren we bij elkaar om deze uitgave te vieren. Maar dat kon het gemis van de aanwezigheid van Bé op deze bijzondere dag toch niet helemaal goedmaken.

Tot grote vreugde van het bestuur was mevrouw Dubbe met de twee zonen Dubbe wel aanwezig.

Ledenbijeenkomst, 's-Hertogenbosch 16 mei 2009

De voorzitter van de Nederlandse TinVereniging, Jan Beekhuizen heeft met gepaste trots het eerste exemplaar van *Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken* uitgereikt aan mevrouw H.C. Dubbe - Brendel. Voorafgaand aan deze uitreiking konden we luisteren naar de sprekers op het minisymposium.

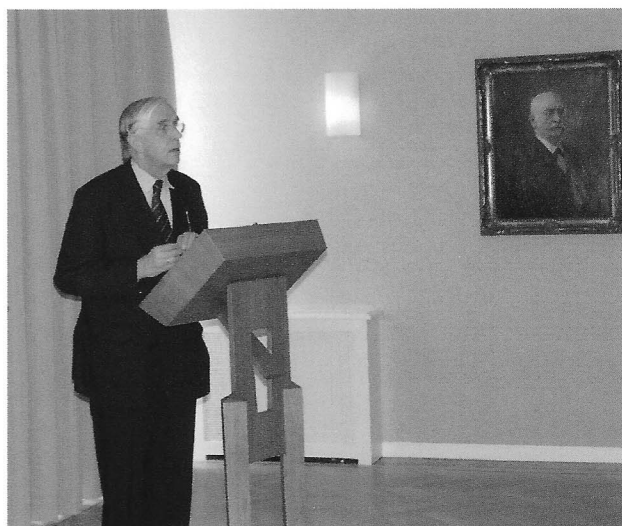
Minisymposium

Om deze bijzondere gebeurtenis extra luister bij te zetten heeft het bestuur van de vereniging

overige betreft het artikelen in uiteenlopende tijdschriften en bundels. Zijn interesse richtte zich voornamelijk op tin en op zilver, maar zeker niet uitsluitend. Een willekeurige greep uit andere onderwerpen van publicaties, omvat studies over kachelovens, tabakspijpmakers in Overijssel, de laatmiddeleeuwse tafel in de Nederlanden, gotische kandelaars in Leiden, Majolica en studies over interieurs en huisraad. Voor zijn hoogwaardige en veelzijdige inzet is Dubbe bedacht met meerdere onderscheidingen, waaronder de Zilveren Anjer van



Jan Beekhuizen met mevrouw H.C. Dubbe-Brendel



Johan Ter Molen

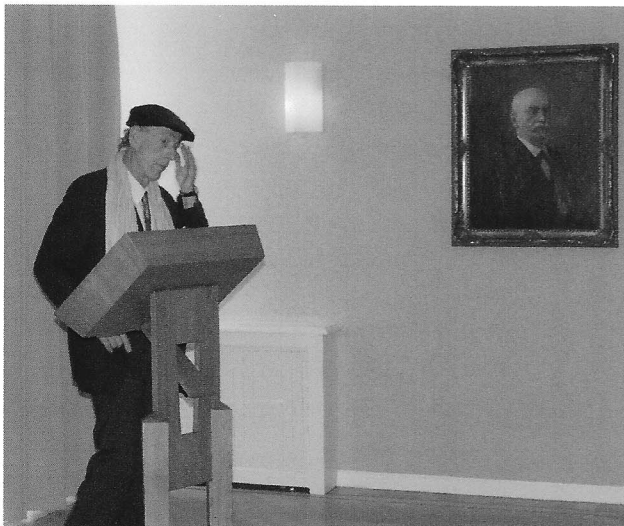
een aantrekkelijk programma van lezingen samengesteld. De opening van het symposium werd verricht door Jan Beekhuizen, die vervolgens het woord gaf aan de eerste spreker *de heer Johan Ter Molen*, directeur van Nationaal Museum Paleis Het Loo. De titel van zijn lezing was: 'Bé Dubbe als auteur van tin- en zilverpublicaties'. De hele lezing getuigde van oprecht respect voor Bé Dubbe, die ongelooflijk veelzijdig en ongelooflijk productief geweest is. Naast zijn drukke baan als accountant en belastingconsulent, heeft hij zich onderscheiden in een veelheid van nevenfuncties op cultuurhistorisch terrein. Dat heeft hem er niet van weerhouden om onderzoek te doen en te schrijven. Ruim honderdveertig publicaties heeft Dubbe verzorgd; elf daarvan zijn zelfstandige uitgaven en voor het

het Prins Bernhard Cultuurfonds, en de benoeming tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Voor een korte biografie en uitgebreide bibliografie van de hand van H.B. van Wijk verwijs ik graag naar *de Tinkoerier*, jaargang 16, nummer 1, juni 2008, blz. 35 - 48.

Het symposium werd vervolgd met een bijdrage van *de heer Lodewijk (L.J.) Wagenaar*, conservator van het Amsterdams Historisch Museum, getiteld: 'Merken op zilver en tin'. Als een echte verhalenverteller weet de heer Wagenaar iedereen te boeien met de geschiedenis van het Burgerweeshuis. Hij verhaalt hoe de instelling functioneerde met gescheiden huishoudingen voor jongens en meisjes, voor gezonden en zieken. Hoe kennelijk al

Ledenbijeenkomst, 's-Hertogenbosch 16 mei 2009

vanaf de opening van het weeshuis aan het einde van de zestiende eeuw, maar zeker sinds de vele pestepidemieën in de zeventiende eeuw, werd ingezien dat ziekte kon worden doorgegeven via eten, drinken en serviesgoed. Daarom voerde het weeshuis gescheiden huishoudingen mede als hygiënische maatregel ter preventie van ziekte. Lange tijd werd het eet- en drinkgerei gemaakt van tin. Om ervoor te zorgen dat de verschillende huishoudingen gescheiden bleven, was de hele inventaris gemerkt: bijvoorbeeld met MGH voor het



Lodewijk Wagenaar

MeisjesGrootHuis, MSH voor het MeisjesSiekenHuis, IGH voor het JongensGrootHuis en IZH voor het JongensZiekenHuis. De inventaris aan tinnen eetgerei moet enorm geweest zijn, want in de zeventiende eeuw woonden ruim 900 kinderen in het weeshuis. Dat wil niet zeggen dat van alle serviesonderdelen ook 900 stuks aanwezig waren. Het bestuur ging zuinig met de financiën om en ging ervan uit dat de kinderen wel met zijn vieren uit één bord konden eten. Naar huidige maatstaven niet echt hygiënisch. Dit gedeelde gebruik duurde voort tot in de negentiende eeuw toen het weeshuis een schenking ontving om extra servies aan te schaffen. Op dat moment zou het echter niet lang meer duren voordat de instelling overging tot de aanschaf van het meer praktische en goedkopere

'hotelporselein'. Het feit dat wat is overgebleven van de inventaris van het Burgerweeshuis nu in bezit is van het museum, is te danken aan speurwerk en doorzettingsvermogen van de heer Wagenaar. Want sinds de verhuizing van het weeshuis in de jaren zestig naar een nieuw pand aan de rand van de stad, en later het wegvallen van de internaatsfunctie, zijn grote delen van de inventaris al verdwenen. Wat nu nog resteert van deze inventaris is voor de geschiedenis veilig gesteld door de officiële overdracht aan het Amsterdams Historisch Museum. Het onderzoek dat Wagenaar naar de geschiedenis van het Burgerweeshuis heeft gedaan is uitgemond in een fraaie publicatie getiteld 'In het Weeshuis, De zorg voor de Burgerwezen van Amsterdam 1580 - 1960'. In *de Tinkoerier*, jaargang 16, nummer 2, december 2008 zijn twee artikelen opgenomen over tin in het Amsterdams Historisch Museum: van de hand van Kiki Smit, medewerker van het museum is dat: 'Tin in het Amsterdams Historisch Museum', blz. 79 tot 86. En op blz. 77-78 staat een verslag door de secretaris van de vereniging, van de tijdens de ledenbijeenkomst gehouden lezing van de heer Wagenaar en mevrouw Smit, onder de titel 'Tin in het Amsterdamse Burgerweeshuis, een gewichtige collectie'.

De heer Ton (A.A.) Kooyman, bestuurslid van onze vereniging en kenner van Bosch'tin, heeft een boeiende lezing gehouden onder de titel: 'Achtien tinnen kannen in het Zwanenbroedershuis in 's-Hertogenbosch'. Voorafgaand aan het symposium hebben de meeste aanwezigen al een bezoek gebracht aan het Zwanenbroedershuis. De in 1318 voor geestelijken opgerichte Zwanenbroederschap kwam in de eerste jaren samen voor liturgische vieringen in een eigen kapel in de Sint-Jan. Omdat in de loop van de tijd de activiteiten werden uitgebreid, onder andere met armenzorg, ontstond de behoefte aan een andere plek van samenkomst. Vanaf 1483 heeft de broederschap een eigen huis in het centrum van 's-Hertogenbosch. De broederschap wordt niet meer uitsluitend gevormd door Rooms-katholieke geestelijken, maar ook door leken met een verschillende geloofsachtergrond. Het huidige

Ledenbijeenkomst, 's-Hertogenbosch 16 mei 2009

Zwanenbroedershuis is in 1847 in opdracht van de broeders in neogotische stijl gebouwd, en nog steeds ontmoeten de broeders elkaar hier voor gezamenlijke maaltijden en culturele uitvoeringen. In het decoratieve en goed bewaarde interieur zijn bijzondere objecten te bewonderen. De heer Kooyman heeft ter plekke een korte toelichting gegeven op fraaie objecten in de vitrines; niet alleen tin maar bijvoorbeeld ook twee uitzonderlijke altaarkasten, die onderdeel waren van het Maria-altaar dat Adriaan van Wesel tussen 1475 en 1477



Ton Kooyman

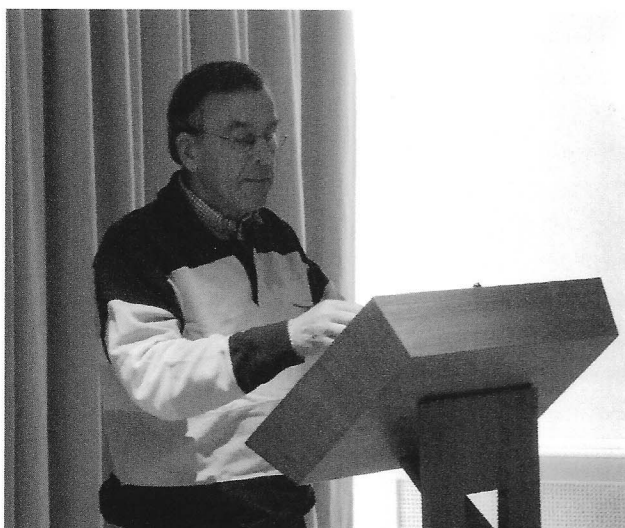
in opdracht voor de broederschap gemaakt heeft. Ons oog werd daar ook getrokken door grote, zestiende eeuwse Koorboeken met meerstemmige muziek; handschriften en vroege drukken die heel zeldzaam zijn. Maar de meeste aandacht binnen ons gezelschap ging toch wel uit naar achttien tinnen kannen. Tijdens het symposium gaat de heer Kooyman dieper in op de geschiedenis van het huis en de broederschap en van de achttien kannen. Aangezien de broeders tijdens hun samenkomsten genoten van goed eten en drinken, had elke broeder een eigen kan om wijn uit te drinken. Op het deksel van iedere kan stond de naam van de eigenaar gegraveerd. De achttien kannen dateren uit de zestiende en zeventiende eeuw. Diverse auteurs hebben in hun publicaties de nadruk gelegd op de

uniciteit van deze collectie, zoals Karel Azijnman in 1918/1919, Cotterell in 1972, Dubbe in 1978 en A.M. Koldewij in 1985 en 1990. De heer Kooyman heeft in het verleden de kannen nauwkeurig onderzocht en beschreven. De bevindingen van dit onderzoek zijn weergegeven in een uitgebreid artikel in *de Tinkoerier*. Kooyman bevestigt de kwalificatie die Cotterell geeft aan deze kannen als 'remarkable' vanwege het aantal, de leeftijd, maar zeker ook vanwege de perfecte staat waarin de achttien kannen bewaard zijn gebleven. Maar wat ze extra bijzonder maakt zijn de illustere leden van de broederschap en eigenaren van deze kannen: onder andere Willem van Oranje, en de graven van Buuren, te weten Frederik, Floris en Maximiliaan van Egmond. Door deze unieke achtergrond krijgen de kannen wel een heel bijzondere plaats in de Nederlandse geschiedenis. Vanaf de zeventiende eeuw worden de tinnen kannen niet meer uit de kast gehaald omdat het mode wordt om wijn te drinken uit glas en kristal. Misschien is juist hierdoor deze collectie in zijn oorspronkelijke samenstelling bewaard gebleven. De museale functie van het Zwanenbroedershuis maakt dat we nu in grotere getale dan voorheen kunnen genieten van een uitzonderlijke collectie Bosch'tin. Ik raad u aan om het zeer goed gedocumenteerde artikel van Kooyman nog eens te lezen in *de Tinkoerier*, jaargang 7, nummer 2, december 1999, bladzijde 8 – 36.

De heer Henk (H.B.) van Wijk, bestuurslid van onze vereniging en gepassioneerd liefhebber van tin en van boeken, spreekt over 'De uitzonderlijke vondst van een lakboek van Haagse tinnegieters'. Tijdens een bezoek van de heren Van Wijk en Dubbe aan een antiquair, werd hen een boek getoond dat er op het eerste gezicht misschien niet zo spectaculair uitzag, met een perkamenten omslag, vaal grijsbeige van kleur en met vlekken. De afmetingen zijn ongeveer 20 centimeter hoog, 16 centimeter breed en 4,5 centimeter dik. Bij het openslaan van het boek werden rode lakstempels zichtbaar en dit wekte direct de interesse van Dubbe. Na zorgvuldige bestudering van de inhoud trok hij een opzienbarende conclusie: dit is een in opdracht van

Ledenbijeenkomst, 's-Hertogenbosch 16 mei 2009

het gilde bijgehouden verzameling merken van Haagse tinnegieters uit de achttiende eeuw. Nog niet eerder was een dergelijk boek gevonden. Uit archieven was al wel bekend dat in Amsterdam halverwege de achttiende eeuw nieuwe merken niet meer in een zogenaamde merkenplaat werden geregistreerd, maar in een lakboek. Dit boek is echter sinds de opheffing van de gilden niet meer traceerbaar. Vanaf het begin van de zeventiende eeuw werd in de meeste steden aan gilden de verplichting opgelegd om merken te laten



Henk van Wijk

registreren in een zogenaamde merkenplaat. De overheid beoogde hiermee een strengere controle van het ambacht en betere bescherming van de consument. Deze merkenplaten zijn allemaal verdwenen na de opheffing van de gilden aan het einde van de achttiende eeuw, met uitzondering van de merkenplaat van Haarlem, die nu onderdeel is van de collectie van het Frans Halsmuseum aldaar. De vondst van het Haagse lakboek voegt belangrijke documentatie toe aan de geschiedenis van het gildewezen. Een uitgebreid artikel over dit lakboek van de hand van B. Dubbe, kunt u lezen in *de Tinkoerier*, jaargang 15, nummer 1, juni 2007, blz.10 – 20. Hetzelfde artikel, met als extra de foto's van alle lakstempels is ook opgenomen in *Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken*, blz. 30 - 47.

De heer Aart (A.W.) Korstjens, redacteur van *de Tinkoerier* en liefhebber van fabriekstin, vertelt over 'Een merkenplaat van Daalderop'. Ook de recente geschiedenis van tinproductie is de moeite van het bestuderen waard. Tot in de jaren 1960/1970 kende Nederland meerdere fabrieken met een aanzienlijke productie van tinnen gebruiks- en siervoorwerpen, zowel voor de binnenlandse- als voor de buitenlandse markt. Maar daarna liep deze productie snel terug en met de productie verdween ook veel kennis. Eén van de ontwerpers van de



Aart Korstjens

bekende Firma Daalderop in Tiel, de heer Michiel Warbroek, heeft vlak voor zijn pensionering als aandenken voor zichzelf een merkenplaat gemaakt, met daarop alle op dat moment door Daalderop gebruikte merken, het zijn er drieënzestig. De heer Korstjens prijst zich gelukkig dat hij deze plaat heeft kunnen achterhalen en de gegevens kan gebruiken voor zijn documentatie van de recente geschiedenis van industriële tinproductie. Hij toont via de beamer verschillende van deze merken, en schetst hierdoor een beknopte sociaal economische geschiedenis van opkomst en ondergang van twintigste eeuwse productie van en handel in fabriekstin. Veel van deze merken zijn exclusief bestemd voor speciale afnemers in binnen- en buitenland. Zo gebruikte de firma een merk met de letters SHR dat staat

Ledenbijeenkomst, 's-Hertogenbosch 16 mei 2009

voor Sleepy Hollow Restaurations, voor export naar openluchtmuseum Sleepy Hollow in de staat New York. Kunstnijverheid uit de eerste helft van de twintigste eeuw neemt sterk toe in populariteit maar de kennis over dit verleden dreigt bijna met dezelfde snelheid te verdwijnen. Terwijl het onderzoek slechts schoorvoetend op gang komt, is elke bijdrage aan documentatie prijzenswaardig. Alle merken op de merkenplaat van Daalderop zijn afgebeeld in de bijdrage van Korstjens in *Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken*, blz. 48 – 61.



Als afsluiting van het symposium sluit *Jan (J.F.H.H.) Beekhuizen* de rij van sprekers met een ander novum: 'Een merkenplaat voor huurtin van Amsterdamse Tinnegieters'. Uit de archieven was bekend dat tinnegieters hun waar niet alleen aanboden voor verkoop maar ook voor verhuur, vooral voor bruiloften, begrafenissen en andere partijen. Om te voorkomen dat dit tin werd doorverkocht aan derden werd het merk van de gieter gecombineerd met het opschrift huurtin, huertin of ht. De gilden kenden voorschriften voor de regulering van deze handel door de verplichte registratie van huurtinmerken en verplichte inbeslagname van huurtin dat aan derden werd aangeboden. Zowel op de Haarlemse merkenplaat als in het Haagse lakboek, zijn een aantal huurtinmerken opgenomen. Tot grote verbazing van Jan Beekhuizen meldde zich onlangs via de website van de vereniging, iemand die een merkenplaat voor Amsterdams huurtin in zijn bezit had gekregen. Op deze plaat staan zestig merken uit de achttiende eeuw. In *Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken*, is op blz. 14 – 29 een artikel met foto's van alle huurtinmerken opgenomen.

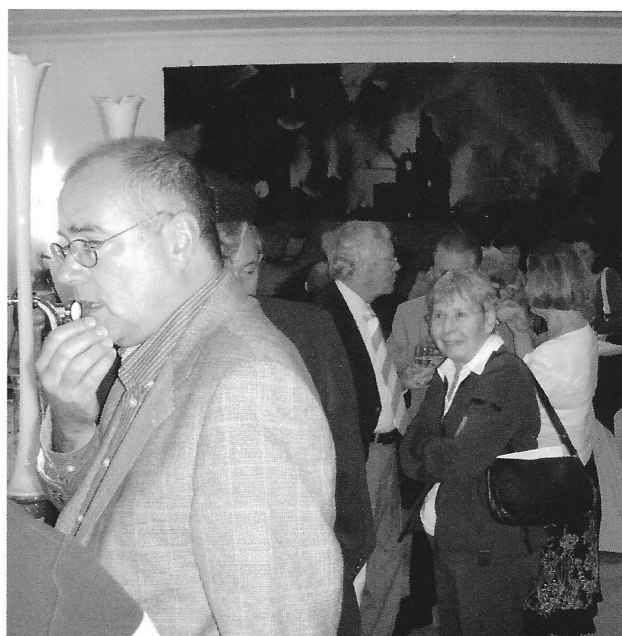


Ledenbijeenkomst, 's-Hertogenbosch 16 mei 2009

Conclusie

Na dit interessante symposium kunnen we de conclusie trekken dat merken, zowel officiële tinmerken als huismerken, een belangrijke informatiedrager vormden met uiteenlopende doeleinden. Zo had de overheid het oog enerzijds op controle van de productie en handel in tin en anderzijds op bescherming van consumenten. Voor de eigenaar van tinnen voorwerpen gold een merk als eigendomsbewijs tegenover derden, en in grote huishoudingen had een huismerk ook nog de functie om inventarisonderdelen op de bestemde plek te behouden. En hoewel veel informatie bekend is uit archieven, blijken tastbare overblijfselen van deze geschiedenis grotendeels te zijn verdwenen. Mede als gevolg van het opheffen van gilden aan het einde van de achttiende eeuw zijn veel informatiedragers zoals merkenplaten en lakboeken in particuliere archieven opgeborgen en mogelijk ook vernietigd. Nu blijkt echter dat in een korte tijd, als gevolg van toevallige vondsten de documentatie van de

productie en handel in tin in de voorindustriële tijd is toegenomen met twee uitzonderlijke voorwerpen: Ten eerste het Haagse lakboek en ten tweede de merkenplaat voor huurtin van Amsterdamse tinnegieters. Het bestuur van de Nederlandse TinVereniging is er trots op dat in het boek *Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken* zowel de al langer bekende Haarlemse merkenplaat, als de recent gevonden Amsterdamse merkenplaat en het Haagse lakboek is afgebeeld en beschreven. Deze merkenplaten en het lakboek zijn exemplarisch voor het streven naar overheidsregulering van de vrije productie en handel in de vroeg moderne tijd. Daarnaast is de vondst van een plaat met merken van de Firma Daalderop een stimulans voor verder onderzoek naar de moderne industriële geschiedenis van handel en productie van tin. En hoewel aan deze plaat geen formeel juridische status ten grondslag ligt als register, is de betekenis voor de geschiedvorsching van evident belang.



Bourdaloue: Predikant en hulp in nood

P. Wullus, erevoorzitter Vlaamse Tinvereniging



Afb. 1 Tinnen Bourdaloue, eind 18e of 19e eeuw

Toen ik, net geen vijftwintig jaar geleden, het hierna beschreven voorwerp voor het eerst in handen kreeg, wist ik eigenlijk nog niet goed wat ik er aan had. Het ding zag er zeker niet alledaags uit en het zou ook wel zeldzaam zijn, want zelf had ik er nog nooit een gezien.

Vandaag weet ik dat ik toen behoorlijk juist zat: deze recipiënt heeft inderdaad een heel apart design dat volledig bepaald is in functie van efficiëntie en gebruiksvriendelijkheid. Het is tevens een zeldzaam verzamelobject: tot op heden zijn er bij mijn weten maar drie exemplaren in tin bekend (afb. 1).

Bourdaloue: Predikant en hulp in nood

Meer nog dan die ongewone vorm, die het midden houdt tussen een miniaturbadkuip en een sauskom, zijn het de afmetingen die de aandacht trekken. Het schip, zonder het handvat, is 19,5 cm lang, 9,5 cm breed en het heeft een maximale hoogte van 8 cm. Tot hiertoe dus niets bijzonders, ware het niet dat dit eerder toch kleine voorwerp ruim 730 gram weegt. Een gewoon tinnen bord met een vergelijkbare oppervlakte, in casu met een diameter van ongeveer 22 cm, weegt slechts rond de 500 gram.

We hebben hier dus te maken met een meergewicht van circa 50 procent. En dit supplement bevindt zich helemaal in het zware handvat en de massieve bodemplaat, die 4 mm dik is.

Het is duidelijk dat de ontwerper iets op het oog had dat stabiel moest staan, niet gemakkelijk kon omgestoten worden en daarbij vlug en handig naar

zich toe getrokken kon worden (afb. 2). De elegante langwerpige vorm en de versiering met een eenvoudige fries van ingehamerde bloemmotieven, waren ook helemaal toegespitst op een bepaald doelpubliek, namelijk 'Madame'. Dit voorwerp is immers niets anders dan een kamerpot, zoals ze vanaf de zeventiende tot de twintigste eeuw gebruikt werden door de leden van het vrouwelijke geslacht.

Jammer genoeg draagt het geen enkel merkteken zodat we nooit de identiteit van zijn schepper zullen kunnen achterhalen. Het is zeker veelvuldig gebruikt geweest, wat we kunnen opmaken uit het feit dat de sierfries op veel plaatsen bijna volledig weggepoetst is.

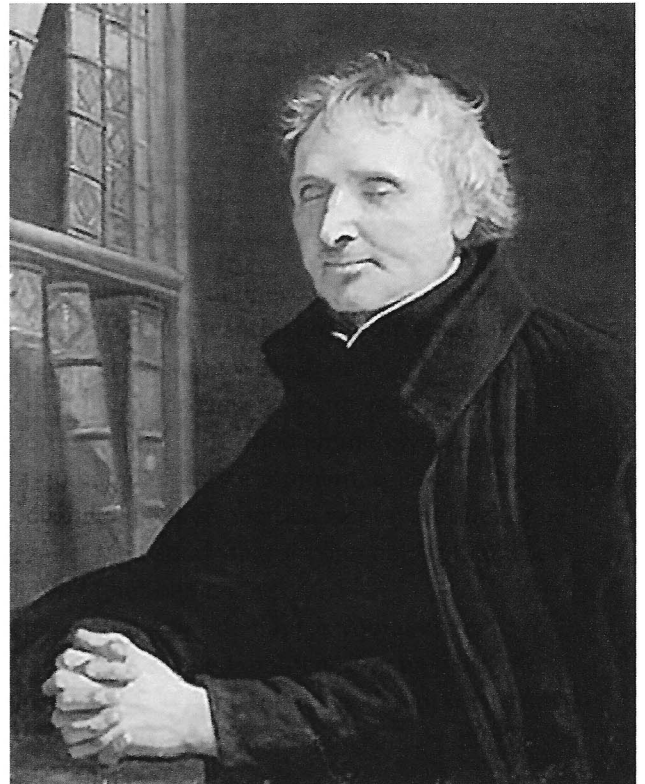
Afb. 2 Zwaar handvat en massieve bodemplaat



Bourdaloue: Predikant en hulp in nood



Afb. 3 Louis Bourdaloue, gravure 19e eeuw



Afb. 4 Portret van Louis Bourdaloue, door Jean Jouvenet, gebaseerd op het dodenmasker van de predikant (Alte Pinakothek, München)

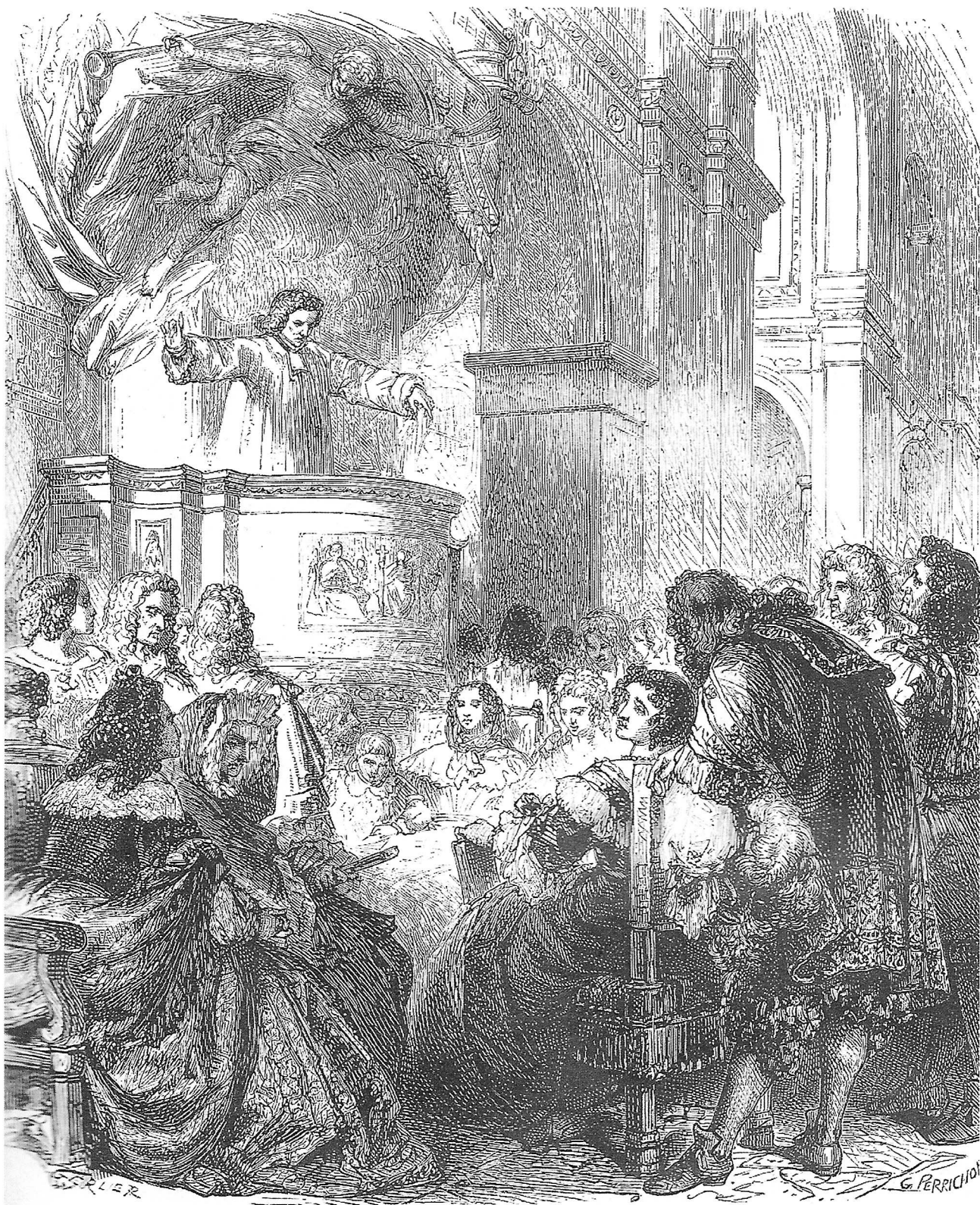
Het meest pikante aan deze kamerpotten, afgezien van het vaststaand feit dat ze zonder schroom in het openbaar werden gebruikt, was wel de naam die men er aan gaf: BOURDALOUE.

Louis Bourdaloue, geboren te Bourges op 20 augustus 1632 en gestorven te Parijs op 13 mei 1704, was een Franse pater Jezuïet. Hij was de zoon van een gerenommeerd advocaat, maar zelf moet hij ook zeer intelligent geweest zijn want al op de leeftijd van 16 jaar werd hij toegelaten tot de Orde van de Jezuïeten. Volgens getuigenissen van zijn tijdgenoten beschikte hij over een opvallend mooie stem en al zeer vroeg manifesteerde hij een uitzonderlijke gave tot spreken (afb. 3 en 4).

In 1669 werd hij naar Parijs gestuurd waar hij predikant werd in de kerk van de Heilige Lodewijk. Daar telde hij onder meer koning Lodewijk de Veertiende onder zijn toehoorders, dat hem de eretitel "Koning der predikanten en predikant der koningen" opleverde. Zelfs Voltaire gaf toe dat de sermoenen (preken, *redactie*) van Bourdaloue beter waren dan die van Bossuet. Wat toch geen klein compliment was.

Maar zijn sermoenen hadden één groot nadeel: ze duurden zo eindeloos lang dat de voorname dames er niet in slaagden het einde ervan af te wachten, vooraleer aan een natuurlijke behoefte te moeten voldoen. Algauw was het dan ook de gewoonte een

Bourdaloue: Predikant en hulp in nood

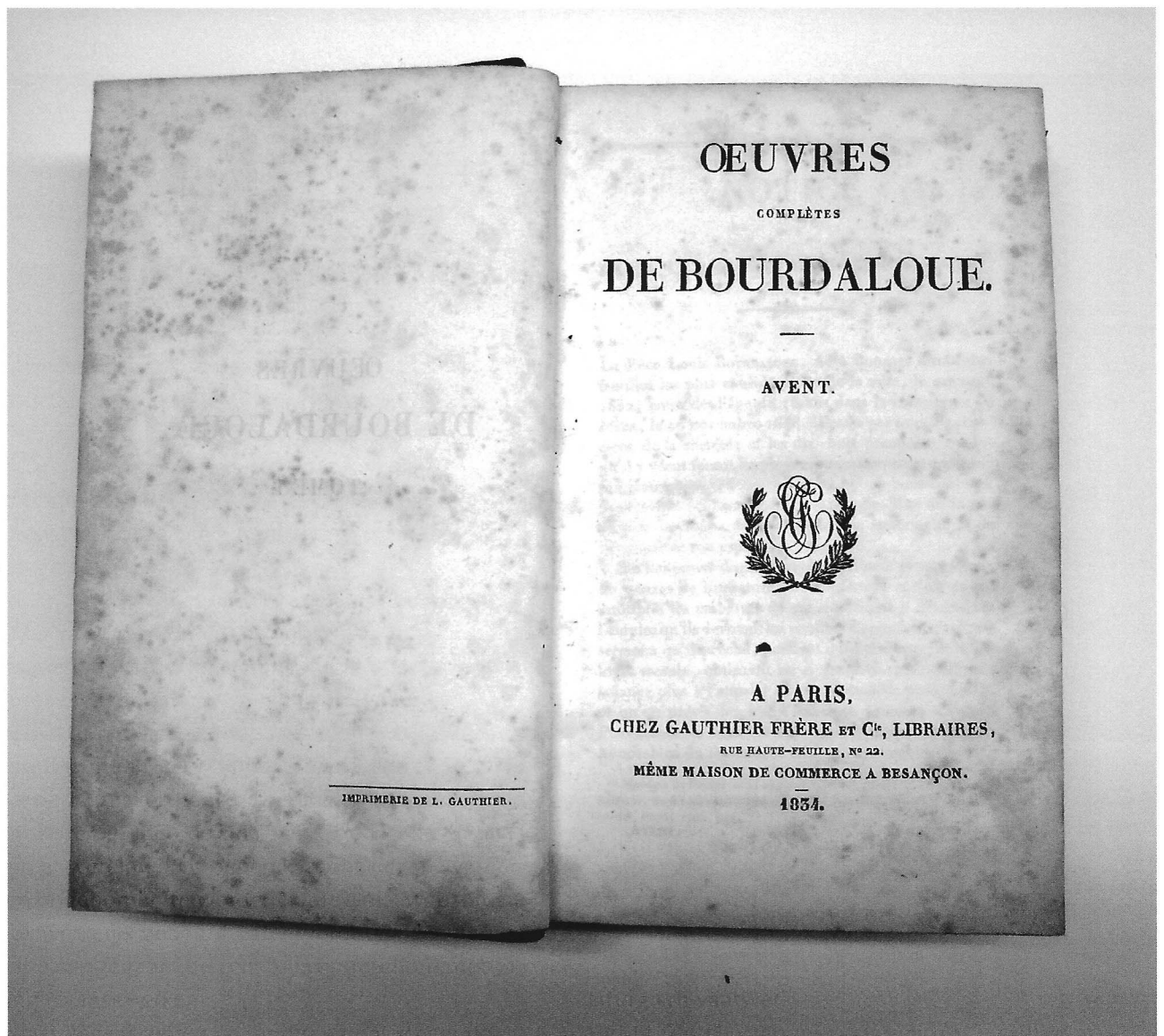


Bourdaloue prêchant à Saint-Roch. (Page 254, col. 1).

Afb. 5 Bourdaloue prêchant à Saint-Roch.

Uit: *Histoire Populaire de la France*. Publication de Ch. Lahure, imprimeur à Paris, 1864

Bourdaloue: Predikant en hulp in nood



Afb. 6 *Œuvres complètes de Bourdaloue, Parijs 1834*

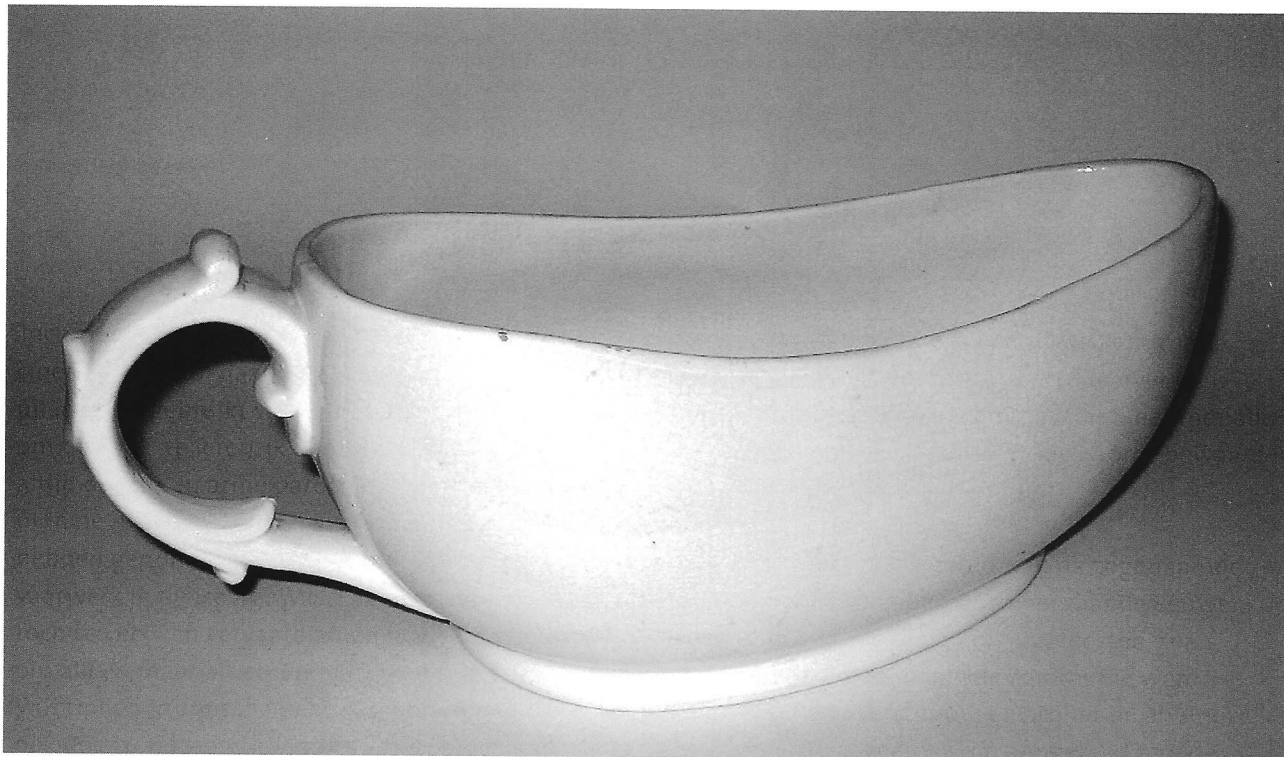
'Bourdaloue' mee te nemen voor onder de preek. In de zeventiende eeuw zagen de kerken er van binnen heel anders uit dan nu. Stoelen of banken waren er niet. Wie wilde zitten moest zijn eigen zetel meebrengen. Iedereen liep er gewoon rond of babbelde wat met vrienden en kennissen. Kinderen en honden hadden er vrij spel. Kortom het leek veel meer op een overdekte markt dan op een huis van gebed (afb. 5).

Men kan zich het gebeuren levendig voorstellen. Wanneer Bourdaloue echter zijn preek hield schijnt het altijd muisstil geweest te zijn. Hij predikte volgens zijn tijdgenoten nochtans op een vrij

monotone manier en met gesloten ogen. Maar toch wilde niemand iets van zijn sermoenen missen. Daarom lieten de dames door hun dienstmeid een kamerpot onder hun brede rokken plaatsen. Zo moesten ze de kerk niet verlaten: 'Bourdaloue' kwam hen ter hulp in nood. Dit was nu eenmaal de gewoonte van die tijd en niemand nam er aanstoot aan, integendeel zelfs, iedereen haalde er zijn profijt uit.

De sermoenen van Louis Bourdaloue hebben een onvoorstelbaar lang leven gekend. Zelfs nog in 1834, 130 jaar na zijn dood, werd het volledig werk van de pater-predikant heruitgegeven (afb. 6).

Bourdaloue: Predikant en hulp in nood



*Afb. 7 Bourdaloue in geglazuurd aardewerk, eind 19e eeuw
Afb. 8 Merken van Digoin & Sarreguemes, na 1870*

En eigenlijk kan men hetzelfde beweren van dit voorwerp waar hij ongewild en wellicht onbewust zijn naam aan verbond. Onlangs ontdekte ik nog een bourdaloue op een rommelmarkt. Jammer genoeg niet in tin maar wel in aardewerk (afb. 7). Het feit dat hij gestempeld is met het merk van de faïencerie Digoin & Sarreguemes (Lorraine), zoals het gebruikt werd na 1870, bewijst dat dergelijk huishoudelijk aardewerk nog gefabriceerd werd in de late negentiende en zelfs in de twintigste eeuw (afb. 8).

Dat zou nooit het geval zijn geweest als er geen vraag naar was, hoewel we ons moeilijk kunnen voorstellen dat deze kamerpotten toen nog in de kerk werden gebruikt.

Zoals eerder vermeld ken ik slechts drie exemplaren van bourdaloues die uitgevoerd zijn in tin. Of de andere twee gemerkt zijn weet ik niet, mijn exemplaar in elk geval niet.

Sommige musea stellen bourdaloues ten toon. Onder andere het Musée Royal de Mariemont heeft er een in Doorniks porselein. Maar als u er echt veel wilt zien moet u eens gaan kijken in het Musée National de Pau in de Franse Pyreneeën. Daar staat een opmerkelijke verzameling bourdaloues te kijk, uitgevoerd in prachtig gedecoreerd porselein. En naast ieder van deze bevallige gestroomlijnde exemplaren voor mevrouw, staat een even mooi versierde ronde kamerpot voor mijnheer.

Bourdaloue: Predikant en hulp in nood



Afb. 9 Tarte aux poires Bourdaloue. Zelf gebakken, naar een recept van omstreeks 1900

Merkwaardig genoeg is de naam Bourdaloue ook nog verbonden met een voorwerp van een heel andere aard, namelijk... een taart (afb. 9). Ze is gemaakt van kruimeldeeg met amandelvulling en peren en kreeg deze naam, niet omdat de predikant zelf ze ontworpen zou hebben, wat dacht u wel, maar omdat ze voor de eerste keer gebakken werd door een banketbakker in de rue de Bourdaloue te Parijs rond het einde van de negentiende eeuw.

Dat de naam van een ascetisch man als Louis Bourdaloue de geschiedenis is ingegaan gekoppeld aan zoiets frivools als een kamerpot en een perentaart is nu eenmaal een vreemde gril van het lot.

Bronnen:

1. Pierre Wullus -'Bourdaloue (gebruiksvoorwerp? sierstuk?)', in: *Tinnewerck*, ledenblad van de Vlaamse Tinvereniging, nr 6 (dec. 1987), blz. 6 en vlg
2. Eigen foto's en notities genomen in diverse musea
3. *Encyclopaedia Britannica*, 1969
4. *Histoire Populaire de la France*, Publication de Ch. Lahure et Cie, imprimeurs à Paris, 1862
5. Meer gegevens over Bourdaloue zijn te vinden op Internet

Een schat aan kinderspeelgoed uit Diemen

Op zich is miniatuurspeelgoed algemeen en het wordt regelmatig als bodemvondst aangetroffen. Het vinden van meerdere miniatures op één plek, of uit éénzelfde context, komt minder vaak voor. In die spaarzame gevallen betreft het dan hooguit enkele exemplaren.

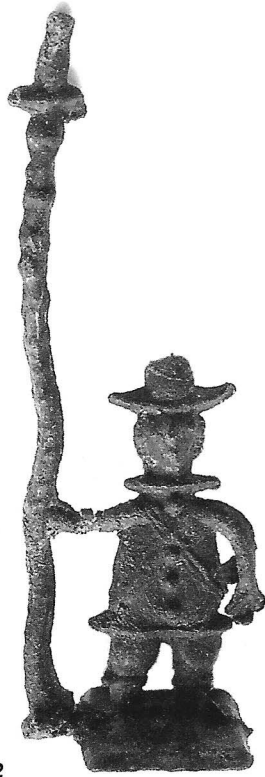
Op een plek die in het verleden vaak door kinderen is bezocht word procentueel gezien meer speelgoed aangetroffen dan op andere locaties. In het bijzonder langs kades en aan de buitenranden van steden en dorpen zijn concentraties al meerdere malen aangetroffen.

Hoewel er wel eens wordt gedacht dat deze kleine voorwerpjes vanwege het fragiele karakter ongeschikt zouden zijn als handspeelgoed, lijkt het veelvuldig voorkomen ervan, in tegenstelling tot speelgoed van normale grote, deze theorie uit te sluiten. De reden waarom het metalen speelgoed klein is gebleven lijkt mij eerder een economische te zijn geweest.

De samenstelling van de miniatures uit Diemen bestaat uit zowel speelgoed bedoeld voor jongens als voor meisjes. Zie tabel.

Miniatuur	materiaal	jongen	meisje	beiden	onbekend	afmeting in cm
handzaag	lood-tin	X				6.4 x 1.4
schep	lood-tin	X				5.6 x 1.5
soldaat	lood-tin	X				7.2 x 2.6
bikkel	messing			X		1.6 x 0.9
lepelrekje	lood-tin		X			5.7 x 3.2
mes	lood-tin		X			6.6 x 0.7
lepel	lood-tin		X			5.0 x 1.2
kooltjestang	lood-tin		X			8.9 x 1.3
schuimspaan	lood-tin		X			2.3
schapje met glazen	lood-tin		X			8.0 x 2.0
hanger	lood-tin		X			3.2 x 2.5
dekseltje	lood-tin		X			1.4 x 1.1
doosje	lood-tin		X			2.0 x 1.2
raamwerk	lood-tin				X	4.2
haan	pijpaarde		X			7.0 x 4.2
vrouw	pijpaarde		X			6.2 x 2.7

Een schat aan kinderspeelgoed uit Diemen



Afb. 2



Afb. 3



Afb. 4

Beschrijving

Een wel heel duidelijk aan jongens te relateren miniatuur is de soldaat met lans (afb. 2). Deze is half plastisch en staat op een vierkante grondplaat met daarop in reliëf meegegoten de makersinitialen H.I.K. Dit is de tweede bekende soldaat uit Nederland voorzien van makersinitialen op de grondplaat¹. De (vilt) hoed en de hoge laarzen doen vermoeden dat het een Hollandse soldaat moet voorstellen. De handzaag is een zeldzaam miniatuur (afb. 3). Al eerder werd er één afgebeeld in *de Tinkoerier* maar dat was een ouder exemplaar van het type spanzaag². De zeldzaamheid van de zaag, en gereedschappen in het algemeen, wordt pas duidelijk in het overzichtswerk van Hazel Fortsyth en Geoff Egan. De vondsten daarin, afkomstig uit de Thames bij Londen, zijn zeer divers maar een lood-tinnen miniatuur van een zaag ontbreekt. Hetzelfde

kan gezegd worden over de schep waarvan tot nu toe ook geen vergelijkbaar exemplaar voorhanden is (afb. 4). De driehoekige vorm van het blad doet het meest denken aan een spade.

Een fraaie vondst betreft een lepelrekje bedoeld voor het ophangen van zes lepels (afb. 5). Dit exemplaar lijkt uit dezelfde mal te komen als die van een eerder in *de Tinkoerier* beschreven exemplaar³. De versiering bestaat uit een soort lauwerkrans met daarbinnen opengewerkt een klavertje drie.

Het lepelkje daarnaast bevestigt het vermoeden dat deze inderdaad bij dit type lepelrek behoort (afb. 6). De versiering op de steel, die bedoeld was om de grip te verbeteren, wijkt af van een eerder gepubliceerd exemplaar dat ribbels rondom de gehele steel heeft⁴. Het exemplaar uit Diemen heeft alleen op de boven- en onderkant van de steel ronde bollen.

Een schat aan kinderspeelgoed uit Diemen



Afb. 5



Afb. 6



Afb. 8



Afb. 9



Afb. 7

Een rechthoekige miniatuur betreft een één-dimensionaal schapje (afb. 7). De twee ophangogen aan de bovenkant wekken de suggestie dat deze aan een muur hangt. Op de plank is een viertal (geschilderde) tulpen weergegeven. Naast de twee in het midden afgebeelde tulpen zijn links een roemer en rechts een kelkglas afgebeeld. Vooral nog is dit het enige bekende exemplaar dat gezien de tulpen een echt Hollands product zal zijn geweest. Het mesje stelt een tafelmes voor van een type dat voorkomt in de tweede kwart zeventiende eeuw

en begin achttiende eeuw (afb. 8). Kenmerkend voor die periode is de ronde heftbeschermer en het uiteinde van het heft⁵. Aan één kant op het lemmet is een meegegoten makersmerk zichtbaar. Deze bestaat uit twee cirkels met daartussen een rond verlopend verbindingsstukje. De kooltjestang is van het type dat werd gebruikt voor het optillen van gloeiende kooltjes (afb. 9). Op de benen zijn vanaf het scharnierpunt ronde bolletjes aangebracht, met eenzelfde reden als bij het lepeltje. Van een miniatuurkan resteert alleen het ovalen

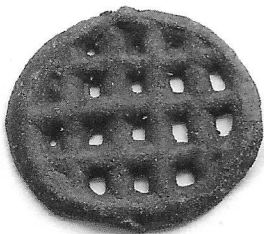
Een schat aan kinderspeelgoed uit Diemen



Afb. 10



Afb. 12



Afb. 11



Afb. 13



Afb. 14

dekseltje dat ter decoratie is voorzien van een bloemmotief (afb. 10). Van de schuimspaan ontbreekt de steel (afb. 11). Het blad is ovaal van vorm en telt zestien gaatjes die in een vierkant patroon zijn uitgezet.

Dergelijke schuimspanen komen ook al in de zestiende eeuw voor maar de voorbeelden daarvan tonen gaatjes in een cirkelpatroon⁶.

Afbeelding 12 is een doosje met klep, waarvan de functie voorslagnog onbekend is. Op de bovenkant van het deksel is ter versiering een tulp aangebracht. De zijkanten en de voorkant hebben eveneens een bloemversiering. De ruitvormige hanger is gezien de grootte geen miniatuur (afb. 13). Deze kan gezien worden als een goedkopere versie van gouden en zilveren exemplaren en werd vervaardigd voor het gewone volk. In het midden zitten twee glaasjes waartussen een papieren afbeelding geklemd kon

worden. De glaasjes, samen met de afbeelding, zit vastgeklemd door middel van omgebogen lipjes. Als laatste voorwerp een opengewerkt frame waarvan de functie nog onbekend is (afb. 14).

Conclusie

De grote vraag van dit alles is wanneer en hoe deze miniaturen in de grond terecht zijn gekomen. Een antwoord op het hoe zal uitblijven maar op de vraag wanneer kan wel geantwoord worden. Hoewel enkele miniaturen niet zouden misstaan in de periode voor het midden van de zeventiende eeuw zijn andere juist kenmerkend voor de tweede helft zeventiende eeuw. In combinatie met de twee pijpaarden beeldjes zou een einddatering in het laatste kwart zeventiende eeuw het meest waarschijnlijk zijn (afb. 15). Blijkbaar kennen miniaturen een lange doorlooptijd. Ook verrassend

Een schat aan kinderspeelgoed uit Diemen



Afb. 15

is dat de tot nu toe bekende lepelrekjes in ongebogen toestand zijn teruggevonden. Dit in combinatie met het plankje, waarop de glazen en tulpen staan afgebeeld, lijkt het erop dat kinderen geen behoefte hadden deze om te buigen om ze eventueel realistischer te maken of om ze op te kunnen hangen. Mag hieruit voorzichtig worden geconcludeerd dat dit gezien moet worden als bewijs dat het wel degelijk handspeelgoed is geweest? Hierbij wil ik de vinder P. de Breuk bedanken voor het ter beschikking stellen van zijn vondsten voor dit artikel.

NOTEN

- 1 Forsyth and Egan 2005, fig.40
- 2 *de Tinkoerier*, jaargang 14, nummer 1, blz.30
- 3 Beekhuizen in: *de Tinkoerier*, jaargang 10, nummer 2, blz.49
- 4 Hendriksen in: *de Tinkoerier*, jaargang 13, nummer 1, blz. 35
- 5 Marguardt 1997, afb. 345, 347A, 399
- 6 Willemsen 1998, 383

Literatuur

J.F.H.H. Beekhuizen - 'Drie verrassende bodemvondsten', in: *de Tinkoerier*, jaargang 10, nummer 2, blz. 49

Forsyth, H. & G. Egan - *Toys, Trifles & Trinkets. Base-metal miniatures from London 1200 to 1800*, Londen 2005

M. Hendriksen - 'Een aanvulling op drie verrassende bodemvonden', in: *de Tinkoerier*, jaargang 13, nummer 1, blz. 35

K. Marguardt - *Eight Centuries of European Knives, Forks and Spoons*, Solingen 1997

A. Willemsen - *Kinder delijft. Middeleeuws speelgoed in de Nederlanden*. Nijmegen, 1998

Religieus tin

Tekst: J. Spaans, emeritus deken - Foto's: J.F.H.H. Beekhuizen

De Oud-Katholieke kerk is een katholieke kerk die sinds 1723 geen banden meer heeft met Rome. Toen de Reformatie aan het einde van de zestiende eeuw in ons land vaste grond onder de voeten kreeg, werd de uitoefening van de katholieke eredienst verboden. Een groot deel van de bevolking echter bleef trouw aan de oude religie. De katholieke kerk bleef echter bestaan en verdween ondergronds. In schuilkerkjes werd in het geheim de mis gevierd, die vaak ook door schout en schepenen werd verstoord, terwijl de priesters werden verbannen. Na de vrede van Munster in 1648, toen bleek, dat ook katholieken goede vaderlanders konden zijn, werd de overheid verdraagzamer en werden de diensten tegen betaling van zogenaamde recognitiegelden, ooglukend toegestaan.

Gedurende de vele jaren van onderdrukking was er altijd toch nog een (aarts)bisschop in Utrecht, die zo goed en zo kwaad als het ging de kerk bestuurde en zo mogelijk van priesters voorzag, die in Leuven konden studeren.

In Rome was men niet gelukkig met de Hollandse situatie. Om de reformatie in ons land beter het hoofd te kunnen bieden streefde men er naar om de kerkelijke zelfstandigheid van het Utrechtse bisdom op te heffen en 'Holland' tot missiegebied te maken, dat direct onder pauselijk bestuur zou vallen. De Hollandse geestelijkheid die juist, zeker rond 1700, een goede relatie met de burgerlijke overheid aan het opbouwen was, was het daar in het geheel niet mee eens. Te meer omdat Rome allang doende was met het zenden van missionarissen, die voor veel onrust zorgden onder het katholieke volksdeel. Een en ander levert zoveel spanningen op, dat in 1702 de

toenmalige bisschop van Utrecht naar Rome wordt geroepen en prompt op non-actief wordt gesteld en zelfs even gevangen wordt gezet. Door toedoen van de Staten-Generaal laat men hem naar huis terugkeren, maar zijn ambt oefent hij niet meer uit. Als Codde in 1710 overlijdt, staat het kiescollege, het Metropolitane kapittel van Utrecht voor de keuze of men zich zal voegen naar de wensen van Rome of dat men toch een nieuwe bisschop zal kiezen. Uiteindelijk wordt op 23 april 1723 Cornelis Steenhoven tot nieuwe Aartsbisschop gekozen en is, aangezien deze door Rome niet erkend wordt, de scheiding een feit.

Sinds 1723 zijn er twee katholieke kerken in Nederland, de een onder Rome, de ander onder Utrecht. Om de bisschoppelijke opvolging veilig te stellen wordt er in 1742 een bisschop van Haarlem en

Religieus tin

in 1758 een bisschop van Deventer gewijd. Officieel heet de Utrechtse kerk nog altijd de Rooms-Katholieke kerk van de oud-bisschoppelijke clerezy maar in de wandeling altijd aangeduid met Oud-Katholieke kerk. Tot het einde van de negentiende eeuw bleef onze kerk een typische binnenlandse aangelegenheid.

Maar na 1870 wanneer de pauselijke onfeilbaarheid als dogma wordt afgekondigd ontstaan er in diverse Europese landen bewegingen van katholieken die zich daar niet mee kunnen verenigen. Zo ontstaan er ook buiten Nederland katholieke kerken los van Rome. Zij zoeken aansluiting met de Utrechtse kerk en sluiten in 1889 de Unie van Utrecht. Nog altijd zijn er wereldwijd groepen katholieken, die vragen om opgenomen te worden in die Unie, wat soms ook werkelijk gebeurt. Later wordt ook een nauwe band aangegaan (de zgn. full communion) met Anglicaanse kerken.

Naast de verschillen op juridisch gebied met de kerk van Rome zijn er in de loop der tijd ook andere wegen gegaan door de kerken van de Unie. Naast het afwijzen van de pauselijke onfeilbaarheid is men ook niet meegegaan met nieuwe Maria-dogma's, werd het verplichte priestercelibaat opgeheven en mogen vrouwen tot diaken, priester en bisschop worden gewijd. Ook de vrijheid van geweten op het gebied van geloof en zeden staat hoog in het vaandel geschreven.

De kerk heeft momenteel in ons land circa dertig parochies en kerngroepen, geleid door twee bisschoppen, een aartsbisschop van Utrecht, die tevens ereprimaat is in de kerken aangesloten bij de Unie van Utrecht, en een bisschop van Haarlem, bijgestaan door eenendertig geestelijken in gehele of gedeeltelijke dienst.



Afb. 1 Tinnen kelk

Liturgisch vaatwerk

Het liturgisch vaatwerk wat gebruikt wordt in de katholieke eredienst verdeelt men in 'vasa sacra' en 'vasa non sacra'. De vasa sacra zijn de heilige vaten die in aanraking komen met de geconsacreerde eucharistische gaven, zoals de miskelk, de pateen, de ciborie, de pyxis en de monstrans. Ze zijn in de regel vervaardigd van edelmetaal en in ieder geval aan de binnenkant verguld en worden door een bisschop of een priester gewijd.

De vasa non sacra komen dus niet in aanraking met de gaven van brood en wijn, zoals de ampullen voor water en wijn, de kannen voor de heilige olien, het wierookvat en het wierookscheepje, het wijwatervat, de oblatendoos (= doos voor ongewijde hosties) de ablutiekelk en de altaarschel. Vaak zijn die ook van zilver, maar deze mogen ook van niet-edele metalen, zoals ook tin, zijn vervaardigd.

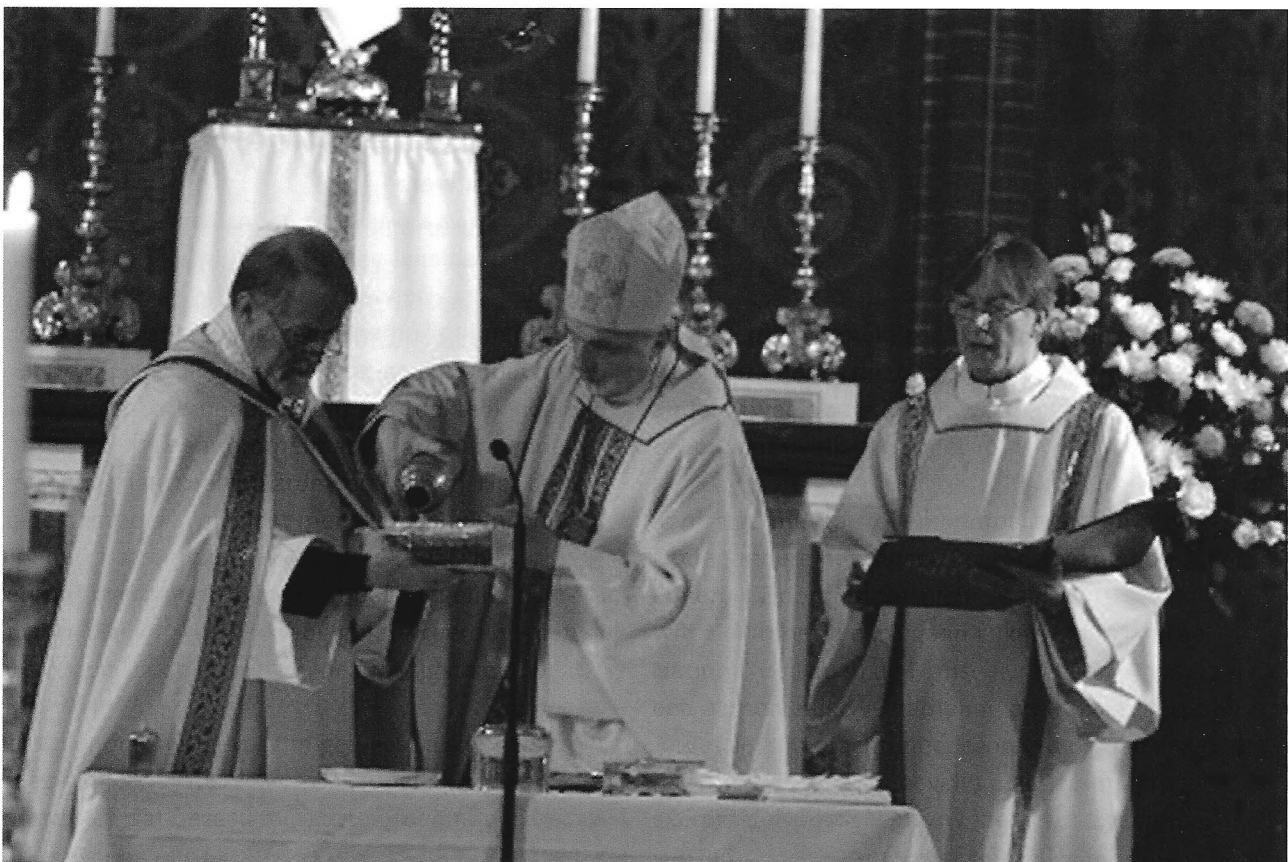
Religieus tin

Toch zien we ook tinnen kelken (afb. 1), patenen en cibories. Meestal gaat men van de veronderstelling uit, dat die gebruikt werden door priesterstudenten om het 'vak' te leren. Ik denk dat die stelling niet altijd opgaat. In arme parochies, in armenhuizen of in de missie zal men heus wel eens de toevlucht hebben genomen tot het gebruik van tinnen vaatwerk in de Heilige Mis. Er zijn er volgens mij toch te veel van vervaardigd en bewaard gebleven om alleen maar als studiemateriaal te dienen. Van tinnen liturgische gebruiksvoorwerpen werd ook door rondtrekkende priesters in tijden van

vervolging, vooral in ons land na de Reformatie, gebruik gemaakt. Men beschikte dan over een reisaltaartje, meestal in een kist, compleet met alle benodigdheden. Een complete kist wordt bewaard in het Catharijneconvent.

Ook kende men het gebruik van de zogenaamde ablutiekelk of spoelbeker. In voorgaande eeuwen toen er nog maar alleen op hoogfeesten, zoals Pasen, door iedereen aan de communie werd deelgenomen, werd door een acoliet de ablutiekelk met ongeconsacreerde wijn aangereikt aan de

Afb. 2 Het gebruik van de tinnen oliebus (foto auteur)



communicanten om de eventuele restanten van de hostie 'weg te spoelen'. Toen in de Oud-Katholieke kerk in de twintigste eeuw de communie onder twee gedaanten (brood en wijn) werd uitgereikt, raakte het gebruik van de ablutiekelk in onbruik. Fraaie exemplaren daarvan in zilver, tin of glas zijn bewaard gebleven.

In ons artikel beperken wij ons tot het religieuze tin dat gebruikt wordt voor de wijding en het gebruik van de Heilige Oliën. In de Goede Week, de week voorafgaande het belangrijkste Christelijke feest van Pasen, worden op Witte Donderdag of op een avond in diezelfde week in de kathedraal door de bisschop de Heilige Oliën gewijd en uitgedeeld aan de priesters (afb. 2).

Men onderscheid drie soorten olie, die elk jaar worden vernieuwd en ieder apart worden gewijd. De olie voor de geloofsleerlingen of catechumenen, aangeduid met de letters OC of OS (Oleum Catechumenorum of Oleum Salutis), de olie voor de zieken, aangeduid met OI (Oleum Infirmorum) en het heilig chrisma, aangeduid met SC (Sanctum Chrisma). De olie die gewijd wordt is de meest zuivere olijfolie. Alleen de olie aangeduid met CHR (Chrisma) wordt gemengd met andere geurige ingrediënten, waarover straks meer.

Met de olie voor de geloofsleerlingen worden tegenwoordig bij de volwassendoop de handen van de doopleerling voor de eigenlijke doop gezalfd waarbij gezegd wordt: 'De kracht van Christus de Heiland moge u sterken. Als teken daarvan zalven wij u met deze olie in de naam van onze Heer, de Gezalfde'. Bij de kinderdoop wordt deze zalving thans meestal achterwege gelaten. Voorheen had deze zalving een exorciserende strekking. De olie voor de zieken wordt gebruikt voor een

zalving die wordt aanbevolen in de brief van Jacobus (5:14-16), waarbij oorspronkelijk ook aan een genezende werking werd gedacht. In voorgaande eeuwen werd de ziekenzalving vaak gezien als een voorbereiding op de dood en men wachtte er mee tot op het allerlaatste moment, zelfs ook als mensen al overleden waren, werden ze nog met deze olie gezalfd. Men sprak daarom dan ook van laatste oliesel of het bedienen.

Tegenwoordig ligt de nadruk vooral op het begeleidend gebed om genezing en wordt de ziekenzalving bv. ook toegediend voorafgaande aan een zware operatie, waarbij de kans op herstel heel wel mogelijk is.

Met het chrisma, de belangrijkste olie, worden de dopelingen na de doop gezalfd. Ook gebruikt de bisschop deze bij het toedienen van het H. Vormsel wanneer de gedoopten de min of meer volwassen leeftijd hebben bereikt. In de Oud-Katholieke kerk is dat omstreeks het zestiende levensjaar. In de Rooms-Katholieke kerk gebeurt dat eerder. Met het chrisma worden ook de handen van de wijdeling gezalfd bij de priesterwijding en het hoofd bij de bisschopswijding. Ook de wijding van een kelk met pateen, van een kerk, een altaar en een kerkklok geschiedt met chrisma.

Om het chrisma tot een welriekende olie te maken worden ingrediënten toegevoegd, soms zelfs volgens een geheim recept. Oorspronkelijk werd daar balsem voor gebruikt, een geurig hars dat door insnijding van sommige bomen wordt gewonnen.

Omdat de vermenging daarmee nogal wat problemen oplevert, gebruikt men in onze kerk een mengsel van geurige oliën. In Haarlem is dat een mengsel van rozen-, lavendel-, bergamot- en thijmolie; in Utrecht een mengsel van rozen-, lavendel- en cardamonolie.

Religieus tin



*Afmeting oliebussen:
Hoogte: 17 cm
Breedte: 7,8 cm
Diepte: 7,6 cm*

Afb. 3, 3a en 3b

Drie oliebussen in eikenhouten kist

Oliebussen gemerkt aan de buitenkant van de bodem:

gekroonde roos met in de kroon gietersinitialen CDR of CDK.

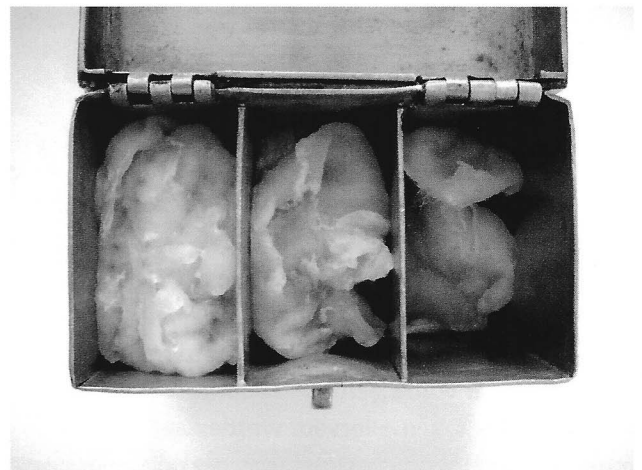
De bussen zijn voorzien van de initialen OI, CHR en OC

18e eeuw.

Religieus tin

De oliebussen in kist en de tinnen bedieningsdoos zijn eigendom van de bisschop van Haarlem qq.

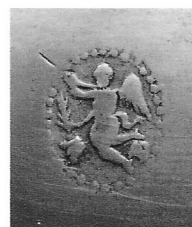
Tijdens de "Missa Chrismata" worden de oliën gewijd in grote tinnen oliekruiken (afb. 3, 3a en 3b), waaruit vervolgens een aantal grote oliedozen elk met drie compartimenten, gevuld met in kleine stukjes geknipte watten, de olie wordt uitgegoten



*Afb. 4, 4a, 4b en 4c
Bedieningsdoos*

*Gemerkt aan de binnenkant van het deksel:
engelmerk met gietersinitialen MB.*

*Los scharnierend binnendeksel met initialen
19e eeuw.*



*Afmeting:
Hoogte: 8 cm
Breedte: 14 cm
Diepte: 8,9 cm.*

Religieus tin



Afb. 6 Ziekenbeursje

(afb. 4, 4a, 4b en 4c).

Aansluitend worden de vertegenwoordigers van de parochies naar voren geroepen voor de uitdeling van de Heilige Oliën. Hiervoor worden veelal kleine, meestal zilveren, doosjes gebruikt, die ook weer drie compartimenten bevatten (afb. 5, 5a en 5b).

Ze werden in een reisetui, een zogenaamd ziekenbeursje, meegenomen (afb. 6). Vaak bestaan deze oliedoozjes ook uit twee delen, een deel voor de oliën en een deel als pyxis uitgevoerd (afb. 7 en 7a). Van deze oliedoozjes kent men vele varianten. Er zijn er alleen voor de ziekenolie of voor de drie oliën of voor twee soorten olie.



Afb. 5, 5a en 5b

De merken van het zilveren oliedoozje kunnen worden geïnterpreteerd als HE en jaarletter T. Hans Erickse werkzaam in Amsterdam van 1665 tot 1694, zou in 1681 dit doosje kunnen hebben vervaardigd.

Religieus tin



Afb. 7 en 7a

Religieus tin



Afb. 8, 8a en 8b

In de Rooms-Katholieke kerk is het gebruik van een gecombineerde oliedoos met een pyxis in de 19e eeuw verboden, in de Oud-Katholieke kerk geldt dit verbod niet en zijn de soms eeuwenoude oliedozen met een pyxis voor de ziekencommunie nog altijd in gebruik.

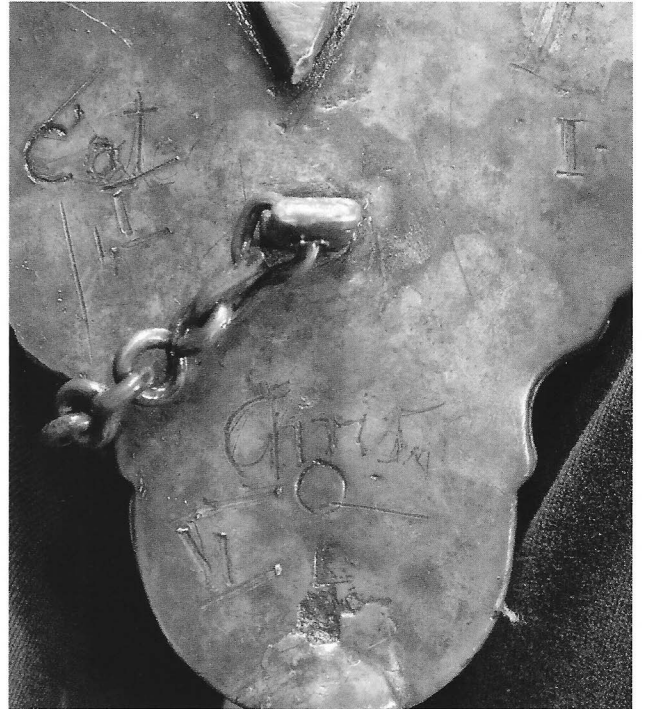
De aanduiding chrisatorium voor een oliedoos is eigenlijk onjuist, als er behalve het chrisma ook de andere oliën in worden bewaard en zeker als het een combinatie van een pyxis met een doosje voor de ziekenolie betreft, zoals het hier beschreven tinnen exemplaar (afb. 8, 8a en 8b).

Een chrismale is een wit-linnen doek of band die bij de doop, het vormsel, de priester- of bisschopswijding gebruikt werd of wordt om de met chrisma gezalfde plaatsen te bedekken. Een

chrismale wordt zo ook gebruikt om het altaar na de wijding te bedekken.

In oude tijden, toen het reizen veel moeilijker en soms gevaarlijk was, vond de olieuitdeling aan de parochiepriesters op een later tijdstip plaats dan op de Witte Donderdag. Alleen de aartspriesters (= dekens) waren bij de wijding aanwezig en namen hun eerder genoemde grote dozen mee naar huis om de olie aan de hun 'horige' priesters uit te delen. Tot in de negentiende eeuw werd in onze kerk alleen in Utrecht de olie gewijd en werd in de hier beschreven grote tinnen oliedoos de olie naar Haarlem gebracht en op de 'oliedag' vervolgens uitgedeeld. In Haarlem is de jaarlijkse oliedag met het oliemaal een traditie gebleven maar zonder de uitdeling.

Religieus tin



Wie is Jacob Spaans?

Jacob Spaans is in 1939 geboren te Amsterdam en is vanaf 1956 tot heden een verzamelaar van kerkelijke kunst in de ruimste zin. Van 1969 tot 1975 studeert hij theologie en musicologie in Amsterdam en Utrecht. Van 1975 tot heden is hij priester in de Oud-Katholieke kerk. Van 1989 tot 2009 is hij kanunnik van het Metropolitane kapittel van Utrecht. Van 1998 tot heden is hij deken van het Metropolitane kapittel van Utrecht.

Van 2004 tot heden beheerder van het kerkcomplex van de Oud-Katholieke kerk te Aalsmeer, lid van de Raad van Advies van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland (SKKN) en adviseur van de Oud-Katholieke Commissie voor kerkelijke kunst (Pretiosa). In 2008 ontvangt hij de Koninklijke onderscheiding wegens inzet voor behoud en herstel van het orgel- en kunstbezit van de Oud-Katholieke kerk van Nederland.

Jan Beekhuizen kent Jacob Spaans al meer dan dertig jaar als verzamelaar van o.a. religieus tin.



Afb. 1

Gemerkt met een Franse slag (1)

Franse tinmerken

Tekst: P. Maas - Foto's: J.F.H.H. Beekhuizen

Nederland heeft sinds 16 mei 2009 zijn eerste complete tinmerkenboek *Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken*. Het pseudo-citaat van Heinrich Heine: 'In Nederland gebeurt alles 50 jaar later' lijkt hier van toepassing. In 1959 publiceerde Tardy in Frankrijk zijn *Les Étaines Français*. Maar ook hij was niet de eerste: Bossard in Zwitserland, Hintze in Duitsland en Cotterell in Engeland gingen hem voor met hun tinmerkenboeken in 1920, 1921 respectievelijk 1929. Tardy's publicatie verscheen in vier delen, die later samen in één band werden heruitgegeven, inclusief de (foutieve) paginering waardoor de pagina's 109 tot en met 198 tweemaal, gelukkig met verschillende tekst, in deze uitgave voorkomen. Een ramp voor wie via de index snel een gietersnaam denkt te kunnen vinden. In Frankrijk is de 'Tardy' het naslagwerk. Een dik naslagwerk weliswaar, 1120 pagina's (inclusief de dubbeltelling), zo dik dat men er voor het dagelijks gebruik een handzaam uittreksel met uitsluitend de merken naast heeft gezet: de kleine Tardy, *Poinçons d'Étaines*, Parijs 1968. Hieronder vindt u enkele opmerkelijke ijkpunten uit de tamelijk onrustige geschiedenis van de Franse tinmerken.

In Frankrijk werden tinnen voorwerpen al heel vroeg door hun makers van een meesterteken met hamer voorzien, trots als zij waren op hun kostbare producten. In Parijs werd dit met ingang van 1 september 1382 zelfs verplicht gesteld voor alle leden van het tinnegietersgilde. Deze bepaling zal ook in de rest van Frankrijk, voor zover dat toen al onder koninklijk gezag stond, geleidelijk aan zijn ingevoerd.

Uit deze vroege periode is in Frankrijk, net als in de Nederlanden, vrijwel geen tinnen voorwerp bewaard gebleven. Wel zijn er drie merkenplaten

van tinnegietersgilden bekend, maar die dateren uit een latere periode. De 'plaque d'insculpation des potiers d'étain' uit Lille dateert uit het einde van de zeventiende eeuw en de oudste van de twee merkenplaten uit Nancy werd eerst in 1713 in gebruik genomen. Maar deze platen zeggen, ook al zouden zij ouder zijn geweest, nog maar weinig over de oude Franse tinmerken. Immers, Lille of Rijssel was een Vlaamse stad die pas in 1713 Frans werd. Lotharingen, met Nancy als hoofdstad, bleef vele decennia een speelbal tussen Frankrijk en Duitsland tot het uiteindelijk in 1766 definitief bij Frankrijk werd ingelijfd.

Gemerkt met een Franse slag (1)

Franse tinmerken

In Limoges, wel een 'echte' Franse stad, werd een oorkonde uit 1394 gevonden met het reglement voor het tinnegietersgilde van die stad. Hierin werd bepaald dat de deken van het gilde met behulp van een merkijzer het in die stad vervaardigde tinnen vaatwerk zal merken nadat hij het op deugdelijkheid had gekeurd. Nog voor het meesterteken in de rest van Frankrijk was ingeburgerd was er in Limoges dus al sprake van een stedelijke controle op tin.

Maar in de daarop volgende eeuwen leidde het merkenwezen ten gevolge van de lange reeks van troebelen die het land teisterden een wat moeizaam bestaan. In Parijs, dat zoals gebruikelijk altijd de toon pleegt te zetten, werd het tin in de zestiende eeuw nog wel gemerkt met een gekroonde hamer met aan weerszijden de initialen van de meester en een symbool of beeldmerk dat gelieerd was aan zijn naam. In de provincie was deze handelwijze echter langzamerhand in onbruik geraakt.

In 1613 werd een poging ondernomen het merkwezen opnieuw te reguleren. Via een ordonnantie waarin sprake is van 'de merken' voorlopig zonder deze nader te specificeren. Dat gebeurde dertig jaar later toen op 5 augustus 1643 via de 'Sentence du Châtelet' de te hanteren merken voor fijn tin en keurtin nauwkeurig werden omschreven. Het merk voor fijn tin, de beste kwaliteit, moest aan de bovenzijde de woorden 'étain fin' (afb. 2) en het

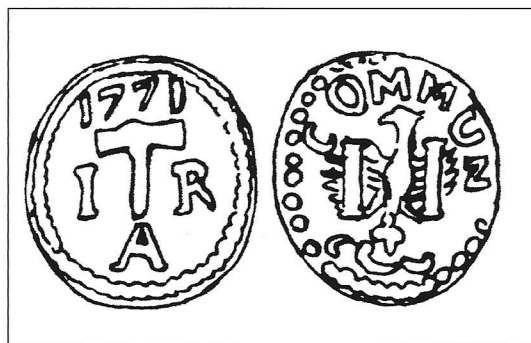
jaartal van toetreding tot het gilde van de meester bevatten, verder zijn naam en devies of logo. Het merk voor keurtin (étain commun), de mindere soort, was eenvoudiger (afb. 3): de gekroonde hamer (afb. 4) of heraldische lelie van de oude merken met de initialen van de meester en de beginletter van de plaatsnaam, bijvoorbeeld P voor Paris, V voor Vervins (afb. 4) of R voor Rouen (afb. 5).

Alle toen in Parijs werkzame tinnegieters hebben het jaartal 1643 in hun merk laten aanbrengen: dat is ook de reden dat er geen enkel Parijs merk met een vroegere datum is gevonden. Deze merken, die officieel moesten worden gedeponeerd op de griffie van Châtelet du Paris, bleven vrijwel tot aan de Franse revolutie in gebruik.

Er waren nog heel andere redenen om het slaan van merken te verplichten: de Staat rook geld! Op 7 april 1672 verklaarde Frankrijk (samen met Engeland) de oorlog aan de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, de Guerre de Hollande. De Nederlanden spraken al spoedig over het 'rampjaar', maar ook de Fransen zagen de bodem van hun schatkist rampzalig snel te voorschijn komen. De oorlog zou tot 1679 gaan duren, maar dat wist men toen uiteraard nog niet. Om ook dit militair conflict te kunnen bekostigen werden steeds nieuwe belastingen uitgevonden. De adel en de hoge geestelijkheid die gezamenlijk de helft van de grond in hun bezit hadden, waren vrijwel geheel vrijgesteld



Afb. 2



Afb. 3



Afb. 4

Gemerkt met een Franse slag (1)

Franse tinmerken

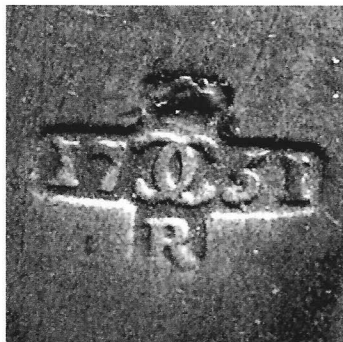
van belastingen. Dus de burgerij en de boeren werden steeds hoger aangeslagen. Er werd door de fiscus naarstig gezocht naar nieuwe mogelijkheden van uitbating of beter gezegd, uitbuiting. Zelfs doop, huwelijk en begrafenis werden belast.

In 1672 werd de waarborg voor goud en zilver ingesteld. Het heffen van belasting op tinnen vaatwerk kon niet uitblijven. Vanaf oktober 1674 moesten de meestertinnegieters al hun producten naar de daarvoor ingerichte kantoren brengen om ze daar te laten voorzien van de zo nodige stempels: voor fijn tin de letters F en L gekruist onder een kroon, respectievelijk de C en L voor keurtin. Deze maatregel werd gekoppeld aan een gelijktijdige invoering van de belasting op tabak, het instellen van zegelpapier en de verhoging van de heffing op het zout! Voor het volk was toen de maat vol. Overal in het land, behalve in Parijs waar de politie scherp optrad, kwam het tot onlusten die in Bordeaux en Bretagne uitgroeiden tot hevige opstanden tegen de regering. Het is merkwaardig te constateren dat de volkswoede zich vooral richtte tegen het 'droit de la marque' op het tin! In Bordeaux werden de huizen van enige meestertinnegieters, die aan de oproep van de regering gevolg gaven, geplunderd en in brand gestoken nadat zij zelf in hun deuropeningen waren opgehangen. De opstand kon pas worden gedempt toen koning Louis XIV besloot het leger naar Bordeaux te dirigeren om daar, op

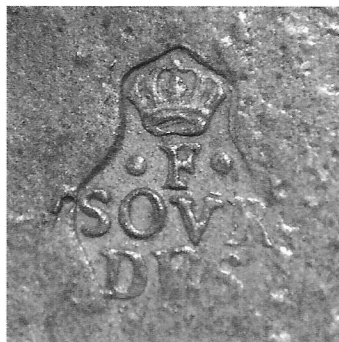
kosten van de burgerij, bij de bevolking te worden ingekwartierd. Een zelfde lot viel het Bretonse volk ten deel. De Franse troepen die hadden deelgenomen aan de veldtocht in Duitsland kregen opdracht voor het winterkwartier naar Bretagne op te rukken waar zij op beestachtige wijze huishielden. De protesten uit alle delen van het land tegen het optreden van de Franse militairen tegen de eigen bevolking werden zo hevig dat de koning ten slotte in 1676 moest besluiten de 'droit de la marque' in te trekken.

Maar veertien jaar later was de koning opnieuw in oorlog gewikkeld, met dezelfde tegenstander, Koning Stadhouder Willem III, die hem al zo veel jaren zulke moeilijkheden had gebracht. Hij had nog steeds geldgebrek en greep opnieuw naar het 'droit de la marque' om daarin verbetering te brengen. Nu was het volk echter door de vele ontberingen zo apatisch geworden dat het niet meer protesteerde.

Het 'Édit de Mai 1691' werd van kracht en in het gehele land werden kantoren opgericht die zich tooiden met de naam 'Office d'Essayeurs-Contrôleurs-Marqueurs des ouvrages d'Étain'. Zij hadden als voornaamste taak het tingehalte van de aangeboden voorwerpen te controleren. Deze werden vervolgens voorzien van een stempel met een doorsnee van ongeveer 1 cm met de letter F (afb. 6) voor respectievelijk fijn tin of een C voor keurtin (afb. 7).



Afb. 5



Afb. 6



Afb. 7

Gemerkt met een Franse slag (1)

Franse tinmerken

De letter F werd vaak verdubbeld en staat dan rug aan rug met zijn spiegelbeeld (afb. 8), danwel naast elkaar (afb. 9). De letter C werd soms verstrengeld met zich zelf afgebeeld, in beide gevallen omringd door de naam van de stad en een jaartal vanaf 1691 (afb. 10).

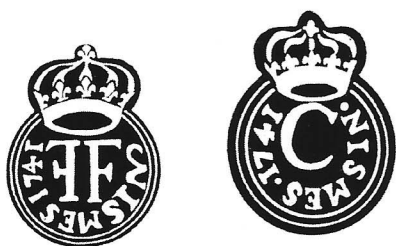
Iedere meester beschikte in deze periode dus over minimaal twee merkijzers, één gecombineerd meesterteken en kwaliteitsmerk voor fijn tin en een ander voor keurtin dat door de toegevoegde letter ook de plaats van herkomst aangaf. Maar hier bleef het niet bij. In 1705 kregen de Franse tinnegieters het recht om voor bepaalde voorwerpen die niet voor drank of voedsel werden gebruikt (pispotten!) een tinlegering te gebruiken met een veel hoger loodgehalte dan het normale keurtin.

Deze objecten vervaardigd uit 'claire étoffe' moesten vanaf 10 februari 1728 worden gemerkt met de letters CE, de initialen van de maker en de beginletter van de plaatsnaam. Vanaf dat moment had de erkende tinnegieter dus drie merkijzers nodig.

In de negentiende eeuw werd het maatstelsel in Frankrijk gedecimaliseerd. Daarvoor bestond nog een grote variatie in maatvoering. De eenheid was de 'pot' of 'quarte' waarvan de inhoud van plaats tot

plaats verschilde. Op 7 april 1795 werd een decreet uitgevaardigd waarmee in Frankrijk het decimale stelsel werd ingevoerd. Tot ergernis van velen met als gevolg dat de burgerlijke ongehoorzaamheid toesloeg. Behalve in Parijs en Lyon bleven de tinnegieters hun 'oude' gietvormen gewoon gebruiken, maar uit angst voor represailles stopten zij met het merken van hun producten.

In de loop van deze eeuw raakte de gedecimaliseerde maatvoering langzamerhand ook in de rest van Frankrijk ingeburgerd, het belang van tin als materiaal voor huishoudelijke voorwerpen begon geleidelijk te tanen en de rust keerde weer...



Afb. 8



Afb. 9



Afb. 10

Gemerkt met een Franse slag (1)

Franse tinmerken

Literatuur

Michel Belloncle - *Les étains*, Librairie Gründ, Parijs 1968

Charles Boucaud - *Les pichets d'étain. Mesures à vin de l'an-cienne France*, Chez l'auteur, Parijs 1958

R.W Haentjes Dekker - 'Het Franse tin' in *Antiek, tijdschrift voor liefhebbers en kenners van oude kunst en kunstnijverheid*, 13de jaargang, no. 8, Uitgeversmaatschappij De Tijdstroom bv, Lochem maart 1979

Tardy: *Les Étain Français*, I Partie, *Les Étain Parisiens*; II me Partie, *Les Provinces, Abbeville à Limoges*; 3me Partie, *Lissieux à Verger*; 4e Partie, *Vernon à Yvetot, Notes complémentaires et tables générales*, Parijs, 1964

Merken bij Gemerkt met een Franse slag (1)

Afb. 1

J.F.H.H. Beekhuizen – *Pewter Ware 12, Tin tefaf 2009*, Amsterdam 2009, blz.71, nr. 33

Afb. 2

Tardy – *Les Étain Français*, Parijs 1968, blz. 70

Afb. 3

Idem, blz. 219

Afb. 4

J.F.H.H. Beekhuizen – *Pewter Ware 12, Tin Tefaf 2009*, Amsterdam 2009, blz. 68

Afb. 5

J.F.H.H. Beekhuizen – *Verkoopexpositie Tin, november 2001*, Amsterdam 2001, blz. 28, nr. 32, fig. 25

Afb. 6

J.F.H.H. Beekhuizen – *Pewter Ware 9, Tin Tefaf 2008*, blz. 31, nr. 12

Afb. 7

Idem, blz. 37, nr. 15

Afb. 8

R. Richard - *Potiers d'Etain de l'ancien Languedoc et du Rousillon du bas moyen âge à l'ère industrielle*, Languedoc 1988, blz. 175, nr. 124 en 125

Afb. 9

J.F.H.H. Beekhuizen – *Pewter Ware 12, Tin Tefaf 2009*, Amsterdam 2009, blz. 75, nr. 35

Afb. 10

Catalogus Van tin gegoten – uit tin genoten, jubileumtentoonstelling ter gelegenheid van het 10-jarig jubileum van de Nederlandse TinVereniging, Amsterdam 2004, blz. 362, nr. 320



Gemerkt met een Franse slag (2)

Kannen als kaplaarzen

Tekst: P. Maas - Foto's: J.F.H.H. Beekhuizen

De Fransman noemt ze 'botte'. Wij zeggen kaplaars. Maar het is een tinnen kan uit de oude Franse provincie Orléanais, de omgeving van de stad Orléans. De kannen uit die streek herkent men onmiddellijk aan de merkwaardig gevormde hals. Deze bestaat uit een hoogopstaande rand die naar achter toe is uitgesneden om het dichtvallen van het deksel mogelijk te maken. In geen enkele andere provincie wordt een dergelijk ontwerp aangetroffen. Het gehele bovenstuk lijkt op het kniestuk van een soldatenlaars of kaplaars.

Je moet wel geluk hebben wil je er toevallig eens een tegenkomen. Want de tinnen kannen uit deze streek zijn redelijk zeldzaam. Zeker gemerkte exemplaren en al helemaal wanneer het een wat afwijkend formaat betreft. Het is heel opmerkelijk dat we hier aandacht kunnen schenken aan een vijftal Orléans kannen, oplopend van inhoud, alle daterend uit de achttiende eeuw en afkomstig uit verschillende Nederlandse collecties. Zoals gebruikelijk zijn de kannen met de meest extreme afmetingen, in dit geval de grootste en de kleinste, het zeldzaamst.

De kannen van dit type werden vervaardigd in slechts enkele centra: met name in Châteaudun, Gien, Montargis, Pithiviers en natuurlijk Orléans. Een hieraan zeer verwant type kan is afkomstig uit Chartres, een balustervormige kan eveneens met een invallend deksel. Dit model werd later, voornamelijk in de negentiende eeuw, in grote hoeveelheden op de markt gebracht, maar valt buiten het hier beschreven type. De controlestempels op tinnen kannen werden

in het achttiende eeuwse Frankrijk geregeld via het 'Édit de Mai 1691'. Dit edict voorzag voor de provincie Orléanais een drietal officiële keurmeesters in Orléans, twee in Blois en eveneens twee in Montargis. Maar dit systeem bleek hier bij lange na niet zo goed te werken als men mocht hopen. Dit heeft er in de praktijk toe geleid dat er van de weinige nu nog bekende kannen een groot aantal niet gemerkt blijkt te zijn! Van de vijf hier getoonde kannen zijn er drie wel degelijk gemerkt.

De in Orléanais gehanteerde maten zijn gebaseerd op een 'pinte' met een inhoud van circa 1,12 l in Orléans, volgens Tardy. De hiervan afgeleide aflopende maten, 'chopine', 'setier' en de 'demi-setier', hebben steeds een inhoud van ongeveer 50% van de vorige.

In dit artikel beschrijven we aan de hand van foto's vijf van deze kannen, inclusief de grootste en de allerkleinste maat die in Nederlandse en wellicht ook Franse collecties te vinden zijn.

Gemerkt met een Franse slag (2)

Kannen als kaplaarzen

kan	hoogte	diameter voet	inhoud	merktekens
	cm	cm	liter	
A	24,4	13,1	1,66 1,5 pinte	- op buitenzijde bodem: als gietersmerk een gekroonde Franse lelie met twee sterren en de initialen IBM - op buitenzijde handgreep: ingeslagen eigenaarsinitialen IP
B	21,0	12,9	1,2 pinte	- op buitenzijde bodem: een deels weggesleten merk in de vorm van een kruis met de gietersnaam P. CASTR(A), voor Philippe Castera, Orléans, vermeld in 1733 - op buitenzijde handgreep: gegraveerde eigenaarsinitialen D.M.L.
C	17,7	10,2	0,56 chopine	- geen - op buitenzijde handgreep: gegraveerde eigenaarsinitialen IH
D	13,6	7,1	0,28 setier	- geen
E	10,7	6,7	0,14 demi-setier	- op onderzijde bodem: als stadsmerk een gekroonde C en de naam (ORLEA)NS 1736

Afb. 1

Vijf Orléans kannen uit de achttiende eeuw samen op de foto. De maximale hoogte varieert van 24,4 cm (kan A), via 21,0 cm (B), 17,7 cm (C) en 13,6 cm (D) tot 10,6 cm (kan E). De kannen C en D werden geëxposeerd tijdens de tentoonstelling 'Van tin gegoten, uit tin genoten', die van 3 oktober 2004 tot en met 9 januari 2005 werd gehouden in Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam ter gelegenheid van het 10-jarig jubileum van de Nederlandse TinVereniging.



Afb. 2 (kan B)

Het merk van de tinnegieter Philippe Castera (kan B) werd eerder gepubliceerd door Jan Beekhuizen in Pewter Ware 12.

Gemerkt met een Franse slag (2) Kannen als kaplaarzen



Gemerkt met een Franse slag (2)

Kannen als kaplaarzen

Afb. 3

De meest extreme kannen apart. De grootste (kan A) is 24,4 cm hoog, en heeft twee eikeltjes als duimrust. Opmerkelijk is de afwijkende standing. De kleinste kan (E) lijkt zeer nietig naast zijn grote, wat morsig ogende broer.

De grootste kan (A) heeft een inhoud van circa 1,66 liter, een in deze periode voor Orléans volstrekt ongebruikelijke inhoudsmaat. Wel kende men de 'pinte' met een inhoud van ongeveer 1,12 liter (zoals kan B). Kan A heeft dus een inhoud van 1,5 'Orléans-pinte'. Dit zou kunnen betekenen dat de nog onbekende gieter IBM deze kan in opdracht heeft vervaardigd voor een klant met een eigenzinnige wens die afweek van de doorgaans gehanteerde maatvoering.

De normale gietvormen waren hiertoe niet toereikend. Op de foto is te zien waar de horizontale gietnaad enigszins heeft losgelaten. Het onderste deel van de kan heeft niet de iets uitlopende voet van de andere Orléanskannen van foto 1, maar een sterk afwijkende 'Parijse' standing.

Het kleinste kannetje (E), 10,7 cm hoog, werd gekocht tijdens een tinveiling in Parijs, een stad waar nog zeer regelmatig een aparte tinveiling wordt gehouden. In de catalogus van veilinghuis Tajan schrijft Jean-Claude Commenchal, 'expert pour les étains', over dit specifieke kannetje: 'vraissemblable premier constat de cette très petite dimension'.

In *Les Étain Français* (Tardy) wordt opgemerkt dat er zich in het Musée des Beaux Arts in Orléans óók een 10 cm hoog exemplaar moet bevinden, gemerkt met het wapen van de Duc d'Orléans. Maar zoals gebruikelijk in Frankrijk, en tal van andere landen, wordt het tinnen erfgoed helaas niet meer 'op zaal' getoond. Dit exemplaar is, naar we meestal moeten vrezen, voorgoed in een ontoegankelijk depot aan de verstopping toevertrouwd.



Afb. 4 (kan A)

De initialen IBM in het meesterteken op kan A behoren, volgens Verdier, toe aan een nog niet geïdentificeerde tinnegieter. Het door hem gebruikte symbool, een lelie, is waarschijnlijk ontleend aan het provinciale wapen van Orléanais, waarin drie lelies staan afgebeeld op een veld van azuur. Er is geen contrôlestempel en dus ook geen nadere plaatsaanduiding. Dat betekent dat alle hierboven genoemde tincentra van de provincie als herkomstplaats in aanmerking zouden kunnen komen. Tenzij de letter M in het meesterteken niet staat voor (een deel van) de naam van de tinnegieter, maar als beginletter van een plaatsnaam, zoals vrijwel alle Parijse meestertekens als derde initiaal de letter P hebben. In dat geval zou de M duiden op de enige tinnegietersplaats in de provincie die met een M begint: Montargis.



Afb. 5 (kan E)

Het scheefgeslagen stadsmerk op de buitenzijde van de bodem van kan E bestaat uit een gekroonde C, het jaartal 1736 en de plaatsnaam (ORLEA)NS. Dit is de eerste maal dat dit controlemerk met dit jaartal uit deze stad wordt geconstateerd.



A

E

Afb. 3

Gemerkt met een Franse slag (2) Kannen als kaplaarzen



Afb. 6 (kan B)

Kan B met een keurige gesoigneerde kraag,
zoals dat een Orléanskan betaamt.



Afb. 7 (kan A)

Kan A heeft een kraag met afgesneden punten; de ratio voor
deze coupure is onduidelijk. Het kan zijn dat door het wel zeer
sleets geraakte scharnier het deksel niet meer goed op zijn
plaats viel, omdat de nu afgezaagde punten in de weg zaten?





Literatuur

J.F.H.H. Beekhuizen - *Pewter Ware 12, maart 2009*, Amsterdam 2009, blz. 80-81

Charles Boucaud - *Les pichets d'étain. Mesures à vin de l'ancienne France*, Chez l'auteur, Parijs, 1958, blz. 216-218

Catalogus Haute Epoque, Tajan, Paris, Hotel Drouot, Mercredi 21 novembre 2007, blz. 19

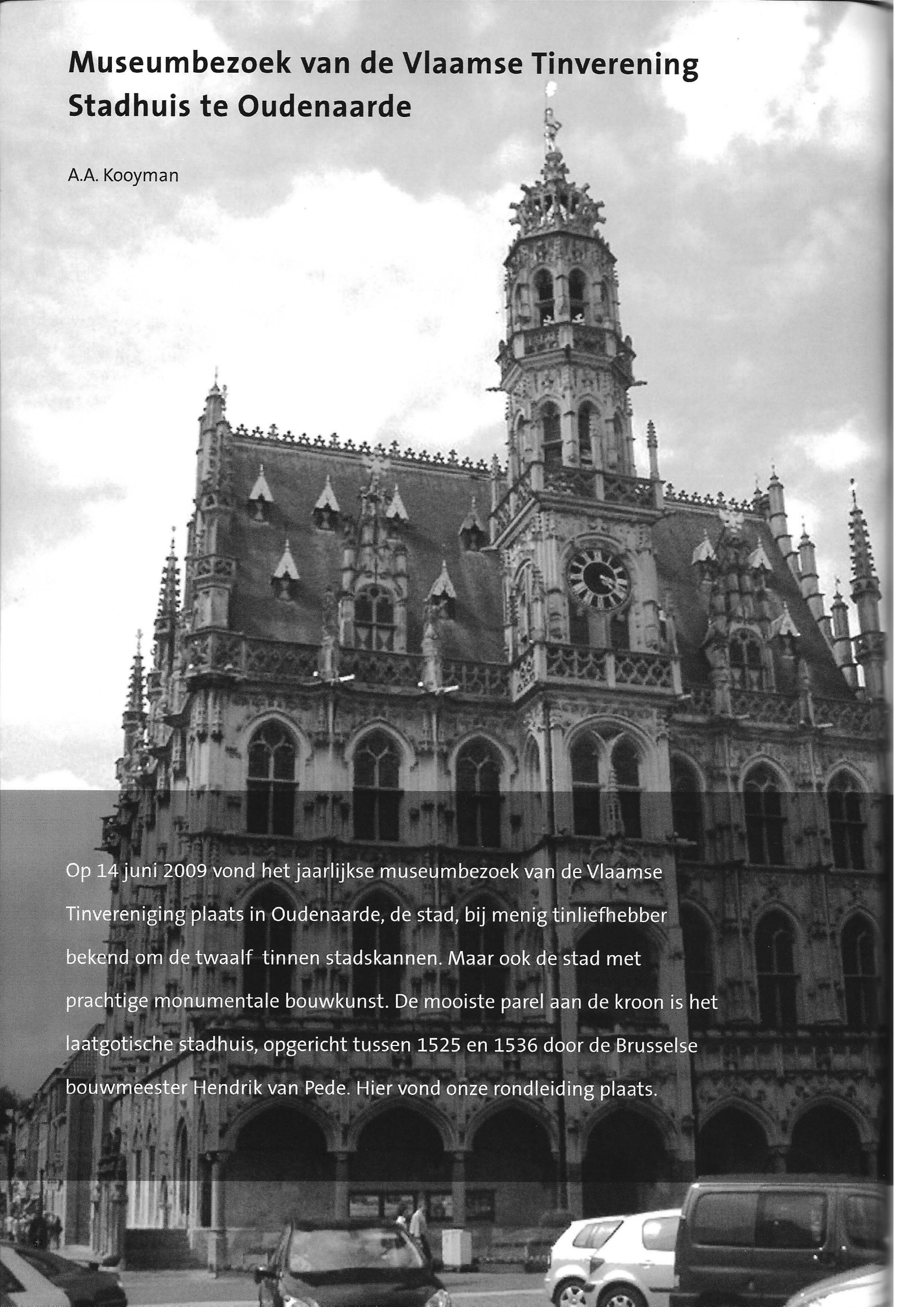
Tardy: *Les Étain Français, I Partie, Les Étain Parisiens; IIme Partie, Les Provinces, Abbeville à Limoges; 3me Partie, Lissieux à Verger; 4e Partie, Vernon à Yvetot, Notes complémentaires et tables générales*, Parijs, 1964, blz. 547-555

Van tin gegoten - uit tin genoten. Museum Boijmans van Beuningen. Tentoonstelling ter gelegenheid van het 10-jarig jubileum van de Nederlandse TinVereniging, Nederlandse TinVereniging, Amsterdam, 2000, blz. 348, nr. 306A en 306B

Roger Verdier - *La Poterie d'étain en France du XVe au XXe siècle. Le potier rond (3ème partie). Les Pichets du Maine à la Touraine, suivis des Pichets sans couvercle*, Editions du Cabinet d'Expertise, Saint Martin de la Lieue 1993, blz. 200-205, nr. 346-350

Museumbezoek van de Vlaamse Tinvereniging Stadhuis te Oudenaarde

A.A. Kooyman



Op 14 juni 2009 vond het jaarlijkse museumbezoek van de Vlaamse Tinvereniging plaats in Oudenaarde, de stad, bij menig tinliefhebber bekend om de twaalf tinnen stadskannen. Maar ook de stad met prachtige monumentale bouwkunst. De mooiste parel aan de kroon is het laatgotische stadhuis, opgericht tussen 1525 en 1536 door de Brusselse bouwmeester Hendrik van Pede. Hier vond onze rondleiding plaats.

Museumbezoek van de Vlaamse Tinverening Stadhuis te Oudenaarde

In het stadhuis bevindt zich een aanzienlijk deel van de kunstschat van Oudenaarde.

Naast de wereldberoemde wandtapijten uit deze stad vinden we in de voormalige kapel van het stadhuis een verzameling van hoofdzakelijk achttiende eeuwse zilver. Het profane zilver bestaat uit verschillende chocoladekannen, koffiekannen en theepotten, aangevuld met suikerstrooiers, zoutvaatjes, mosterdpotjes, olie- en azijnstellen, kandelaars en tabaksdozen.

Deze schitterende verzameling is een bruikleen van de familie De Boever – Alligoriès.

Het kerkelijk zilver bestaat uit monstransen, chrismatoria, gebedenboeken, wijwatervaten en altaarkandelaars. Een aanzienlijk deel hiervan is een bruikleen van verschillende kerkfabrieken uit Oudenaarde, Kluisbergen en Maarkedal.

Ook de rijke stedelijke collectie, in 1907 grotendeels verworven uit een legaat van Baron Liedts, bevindt zich hier. Dit legaat bestaat uit een achttiende eeuwse gedekte tafel met fonkelend zilverwerk en een zeventiende eeuwse barok interieur. En verder: de

ons welbekende twaalf stadskannen, schilderijen van de vijftiende tot de twintigste eeuw met topstukken van Caspar Heuvick (zestiende eeuw), een werk van Breughel de Fluwelen, eveneens uit de zestiende eeuw en een zestiende eeuwse glazen huwelijksbeker, beeldhouw- en meubelkunst, polychrome beelden, aardewerk en porselein.

Na het bekijken van bovengenoemde collecties zijn de schepenzaal en de volkszaal zeker een bezoek waard. Men komt de schepenzaal binnen via een monumentaal renaissance tochtportaal, gesculpteerd door de plaatselijke beeldhouwer, Pauwel Van Der Schelden. De zaal is versierd met een galerie van staatsieportretten en doet nu dienst als trouwzaal. De volkszaal is versierd met muurschilderingen, glasramen en sculpturen, die verwijzen naar Keizer Karel.

Na deze leerzame rondleiding volgde een gezellige samen zijn in de brasserie Priorij Van Elsegem, waarna wij huiswaarts keerden.



Eigenaarsinitialen gevonden

J.F.H.H. Beekhuizen

Dat de verzamelaar van tijd tot tijd nieuwe literatuur nodig heeft, bewijst het onlangs verschenen boek van Lodewijk Wagenaar over het Burgerweeshuis te Amsterdam¹.

In *Van tin gegoten – uit tin genoten* staat op bladzijde 242 een maat afgebeeld, type Amsterdam (afb. 1). Op de kraag staan links van het handvat de gegraveerde eigenaarsinitialen KH².

In de catalogus *Pewter Ware 3, Tefaf 2006* van J.F.H.H. Beekhuizen vinden wij dezelfde maat afgebeeld, waarbij de eigenaarsinitialen KH als onbekend vermeld staan³.

Het is duidelijk een maat van het Amsterdamse type en omdat er een oude restauratie in de bodem zit, zal het gietersmerk wel verloren zijn gegaan. Het museum bezit meer tin dat destijds is hersteld en niet is vervangen, maar gerestaureerd.

Bladerend door het boek van Lodewijk Wagenaar kwamen wij een afbeelding tegen met daarop lange tafels met tin. Duidelijk is eenzelfde kan te zien⁴. Verderop in het boek wordt een hoofdstuk gewijd aan het tin in het Burgerweeshuis. Omdat het weeshuis verschillende afdelingen had waar tin op grote schaal werd gebruikt, was het tin voorzien van gegraveerde, gekraste of ingeslagen letters⁵. Zo stond o.a. MGH voor Meisjes Groot Huis, IGH voor Jongens Groot Huis en de letters KH voor Kinder Huis.

Hiermee is dus een raadsel opgelost. De letters KH op de kan staan voor Kinder Huis.

Kunnen wij nog iets oplossen? Het antwoord is ja! De omslag van *de Tinkoerier* van december 2008 toont een schilderij van Jan Victors (circa 1620 - 1676) waarop Het voeden der wezen in het Diaconieweeshuis te zien is⁶. Drie van deze kannen komen er op voor. Links tapt een weesmeisje bier

uit een vat en boven haar krijgt een meisje uit de kan te drinken. Rechts aan de tafel kijkt een meisje in de kan om te zien of deze leeg is. De 'maat' werd dus duidelijk gebruikt om er uit te drinken. Het zou kunnen zijn dat de kan als maat geleverd is, maar in het weeshuis als drinkkan gebruikt werd.

Zouden wij nog achter de naam van de tinnegieter kunnen komen, die deze kannen vervaardigd heeft? In *de Tinkoerier* staan negen bekende tinnegieters en één onbekende, die aan het Burger Weeshuis geleverd hebben. Er wordt één tinnegieter genoemd die zowel een drinkkan als een maatkan geleverd heeft: Coenraad Barend van Geel⁷. Hij was werkzaam in Amsterdam van omstreeks 1786 tot 1820, het jaar van zijn overlijden⁸. Mogelijk zou de afgebeelde maat- of drinkkan vervaardigd kunnen zijn door Van Geel.

1 L. Wagenaar – *In het Weeshuis, De zorg voor de Burgerwezen van Amsterdam 1580 – 1960*, Bussum 2009 (ISBN 978 90 6868 501 5)

2 Catalogus *Van tin gegoten – uit tin genoten*, Tentoonstelling ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de Nederlandse TinVereniging, Amsterdam 2004, blz. 242, nr. 204

3 J.F.H.H. Beekhuizen – *Pewter Ware 3, Tefaf 2006*, Amsterdam 2006, blz. 48 en 49

4 L. Wagenaar – *In het Weeshuis, De zorg voor de Burgerwezen van Amsterdam 1580 – 1960*, Bussum 2009, blz. 47

5 Idem, blz. 118

6 K. Smit – 'Tin in het Amsterdam Historisch Museum, een gewichtige collectie', in: *de Tinkoerier*, mededelingenblad van de Nederlandse TinVereniging, jaargang 16, nummer 2, december 2008, blz. 80, afb. 1 en omslag

7 Idem, blz. 84 en 85

8 B. Dubbe – *Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken*, Amsterdam 2009, blz. 85, nr. 1671



L. Wagenaar – *In het Weeshuis, De zorg voor de Burgerwezen van Amsterdam 1580 – 1960*, Bussum 2009 (ISBN 978 90 6868 501 5)

Eigenaarsinitialen gevonden



Afb. 1
Hoogte: 16 cm.
Doorsnede bodem: 10,4 cm.

Maak kennis met de verzameling van Henk van Wijk

A.W. Korstjens



Maak kennis met de verzameling van Henk van Wijk

De leden van de Nederlandse TinVereniging zien elkaar regelmatig bij vergaderingen en bijeenkomsten. Daar praten ze enthousiast over tin in het algemeen. Door te kijken naar andermans verzameling leer je steeds weer iets nieuws. Is het niet op tangebied, dan in ieder geval op het persoonlijke vlak. Om een goed beeld te krijgen gebruik ik voor elk interview een serie van elf vaste vragen. Henk van Wijk en zijn vrouw Co ontvangen de lezers graag een keertje thuis om kennis te maken met hun verzameling. Samen met mijn vrouw Marjan maakte ik een reis naar de Randstand. Op een steenworp afstand van het altijd drukke Rotterdam, maar toch volop in de rust en het groen staat het statige huis waar vroeger eerst een rijke hereboer en later een antiquair woonde. Hoewel de antiquair inmiddels al dertig jaar vertrokken is, ademt het huis door de vele verzamelingen van Henk en Co nog steeds een sfeer waar elke antiekiefhebber zich onmiddellijk thuis voelt.

1. Vertel in maximaal vijf zinnen iets over jezelf.

Henk heeft intussen de AOW-gerechtigde leeftijd bereikt. Na zijn studie Bedrijfseconomie is hij in een financiële functie gaan werken bij de Holland Amerika Lijn. De laatste twintig jaar van zijn werkzame leven heeft hij als financieel directeur bij Aegon gewerkt. Na zijn pensionering een aantal jaren geleden heeft hij nog een rechtenstudie gedaan.



2. Vertel in minimaal tien zinnen iets over je verzameling.

De interesse in Middeleeuwen en de vroege Renaissance heeft Henk al vroeg ontwikkeld. Van huis uit heeft hij de belangstelling voor geschiedenis meegekregen. Hoe het verzamelen van tin daarin een plaats heeft gekregen is een bijzonder verhaal. Toen Henk en Co veertig jaar geleden voor de inrichting van hun huis een Engelse tinkast kochten moest daar natuurlijk ook tin in komen. Wat hun eerste aankoop daarvoor was lees je in de volgende vraag. Maar behalve tin staan er meer verzamelingen



eerste aankoop

Maak kennis met de verzameling van Henk van Wijk

A.W. Korstjens

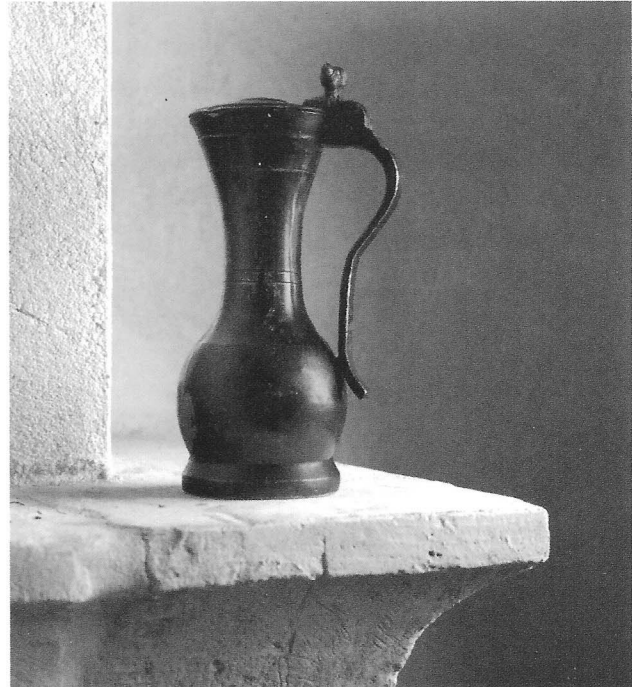
in huize Van Wijk. Het meest in het oogspringend is de tinbibliotheek. En dan niet alleen boeken die specifiek over tin gaan maar ook boeken waar tin maar een beetje in voorkomt. Een wand vullende boekenkast met honderden boeken. Sommige boeken in meerdere drukken. En dan vind je bij Henk ook nog verzamelingen Pre-Colombiaanse kunst, grote en kleine aambeelden en Siegburgs aardewerk.

3. Wat was je eerste aankoop?

In de hierboven al aangehaalde tinkast moest natuurlijk ook tin komen. Daarvoor kochten Henk en Co in 1972 een grote schaal (die ondertussen niet meer in de collectie zit) maar ook een serie van zeven Engelse tinnen maatkannen. Die maten zijn er nog wel en er is een achtste aan toe gevoegd. Ze horen qua datering en tingieter niet allemaal precies bij elkaar maar het is een mooie serie die een warm plekje in hun hart heeft.

4. Wat was je laatste aanwinst?

Nu ongeveer drie maanden geleden was Henk in de gelegenheid om een mooi achttiende-eeuws waarschijnlijk Nijmeegs Rembrandtkannetje aan zijn verzameling toe te voegen. En waarom nou juist DIT kannetje? Noem het maar 'liefde op het eerste gezicht' puur vanwege de vorm. Een antwoord van een echte verzamelaar.



5. Wat is het mooiste wat je ooit gekocht hebt?

Ongeveer tien jaar geleden kon Henk zijn verzameling uitbreiden met een middeleeuwse kan met ongeveer het mooiste goudpatina dat een mens zich maar kan voorstellen. Een bodemvondst uit Loosdrecht, niet reusachtig van formaat maar zó mooi eenvoudig van vorm dat je er echt 'verliefd' op kunt worden. Dat bracht ons al snel op het fenomeen 'bodenvondsten' in het algemeen. Archeologische vondsten zijn tegenwoordig een zaak van de overheid. Wat zij vinden komt niet op de markt maar belandt al snel in een museum of een depot. Ouderwetse schatgravers worden tegenwoordig met een scheef oog aangekeken. Zij bepalen de prijs van een vondst 'in de put'. Zij moeten elkaar daar namelijk uitkopen om het stuk in één hand te krijgen. Er wordt weinig nieuws meer opgegraven omdat de overheid zeer strenge regels heeft uitgevaardigd. Bijna alle beerputten zijn al onderzocht.

Soms komt er uit veen, klei en water nog iets tevoorschijn maar dat gebeurt nog hoogst zelden en meestal zijn dat dan kleine voorwerpen.

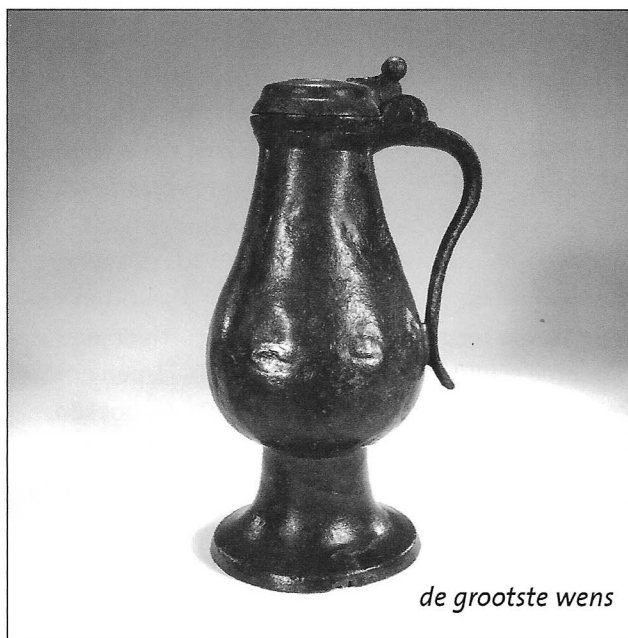
Maak kennis met de verzameling van Henk van Wijk

6. Wat was wat je zou kunnen noemen 'De miskoop van de maand'?

Op een veiling kocht Henk een tijd geleden een kan die bij hem eigenlijk direct na de aankoop een gevoel van 'er is iets niet goed' opriep. Onderzoek wees uit dat de zaak inderdaad niet klopte en de gerenommeerde veiling nam de kan dan ook zonder problemen keurig terug. Een andere miskoop was een (vals) bordje dat Henk geschonken heeft aan de Engelse Worshipful Company of Pewterers. Die hebben een aparte collectie 'vervalsingen' in hun Guild Hall. Ter 'lering ende vermaeck' kan elke verzamelaar hier van alles leren over bijvoorbeeld de 'Billy's and Charley's'. Ik had er nog nooit van gehoord maar deze heren hebben zo rond 1850 in Londen de boel behoorlijk weten op te lichten. Op het Internet kunt u van alles over vinden!

7. Wat zou je het liefste ooit nog eens aan je verzameling willen toevoegen als geld geen rol zou spelen?

Die vraag is snel beantwoord. Kijk maar eens op pagina tachtig van het boek *Van tin gegoten - uit tin genoten*. De kan met nummer vijf is voor Henk geen absolute 'must' omdat anders zijn verzameling niet



de grootste wens

compleet zou zijn, maar..... je weet maar nooit. Gebruiksvoorwerp maar toch ook kunst. De vorm straalt de eenvoud van vroege toegepaste kunst uit. Als die kan een keer op de markt komt staat Henk vooraan bij de geïnteresseerden.

8. Wat uit je verzameling zou je nog wel op korte termijn willen verkopen?

Deze vraag zou ik eigenlijk net zo goed uit mijn rijtje van vragen kunnen schrappen. Tot op heden heb ik daar altijd het antwoord 'niets' op gekregen. Misschien dat Henk op zijn sterfbed vijf minuten voor zijn overlijden nog iets zou willen verkopen maar hij wil er eigenlijk tot op de laatste minuut volop van genieten. Hoewel,..... als er nou iemand met de kan uit vraag zeven langs zou komen dan wil hij misschien, met veel moeite, wel iets ruilen!

9. Wat is je favoriete beurs / veiling?

Henk is vooral geïnteresseerd in bodemvondsten en zo iets gaat zelden via veilingen. Daar is een heel apart circuit dat voornamelijk loopt via 'tips'. Via via komen nieuwe vondsten van de jongens met de metaaldetector in het zicht van verzamelaars. Het is zaak om de contacten met die mannen goed te onderhouden om er zodoende vroeg bij te kunnen zijn.

10. Hoe heb je je verzameling gedocumenteerd / gecatalogiseerd?

Alles is door middel van een etiket genummerd en zo gecatalogiseerd. Henk kan van elk object op zijn computer alle relevante gegevens vinden. Enige tijd geleden heeft ons aller wijlen Bé Dubbe voor Henk alles beschreven zodat dat alles voor het nageslacht bewaard wordt. Zowel op papier als digitaal is van elk object snel de beschrijving te vinden compleet met foto's. Henk kent zijn verantwoordelijkheid voor het nageslacht. Zijn wens is om nog een keer een boek te schrijven over zijn volledige verzameling. Dat boek zou dan mooi passen in zijn eigen tinbibliotheek.

Maak kennis met de verzameling van Henk van Wijk



11. Eens komt er voor ons allemaal de tijd dat wij onze verzameling niet meer zelf kunnen verzorgen. Wat denk je dat er dan met je verzameling gebeurt? Henk's verzamelingen zijn zo omvangrijk en divers dat je daar geen eenduidig antwoord op kunt geven. Hij hoopt dat de tinbibliotheek als geheel bij een verzamelaar of een museum in stand zal blijven.

De andere bibliotheek met honderden boeken over allerlei vormen van kunst mag wel via een veiling gesplitst worden. En de tinverzameling zelf? Henk maakt zich geen illusies over de toekomst daarvan: die mag best uit elkaar vallen. Zolang hij er zelf, samen met Co, nog maar lang en elke dag van mag genieten. En dat doet hij zeker!



Sieburgs aardewerk

Een middag vol 'tegenstrijdigheden'. Ik dacht dat ik naar een tinverzameling ging kijken maar Henk en Co bleken een stel gepassioneerde verzamelaars van veel meer dan alleen tin. Elke kamer bracht weer een nieuwe verrassing. Inderdaad,..... veel tin. Maar bijvoorbeeld ook ingebonden tijdschriften over Duitse toegepaste kunst uit de dertiger jaren, moderne schilderijen met tinnen voorwerpen en Pré-colombiaanse kunst. Maar vooral veel boeken, héél véél boeken. En als hij boeken dubbel heeft dan neemt hij die altijd mee naar bijeenkomsten van de tinvereniging. Als vaste bezoeker van die bijeenkomsten herkent u nu vast meteen de man in wiens verzameling ik eens mocht rondkijken.

*Kandelaar, Noord-Frankrijk,
mogelijk Normandië.
12e eeuw.*

*Vergelijk:
B. Dubbe – Tin en tinnegieters
in Nederland, Lochem 1978,
blz. 39, afb. 20 en 21.*



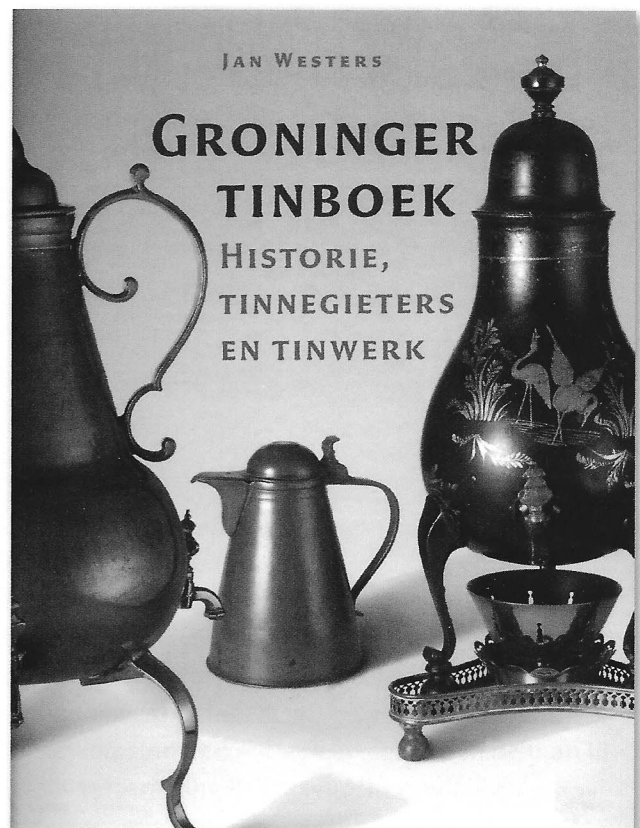
Literatuur over tin

H.B. van Wijk

Na de publicaties over tinnegieters uit Deventer van Bé Dubbe (1962), resp. uit Den Bosch van Ton Kooyman (1984) is er geruime tijd geen boek verschenen waarin aandacht wordt besteed aan tinnegieters uit een bepaalde regio. Men zou kunnen denken dat dat ook niet nodig was na Dubbe's *Tin en tinnegieters in Nederland*, maar deze veronderstelling wordt gelogenstraft door het recent verschenen *Groninger Tinboek* van Jan Westers. Het kwam uit vlak na het overlijden van de auteur. Het is een mooi, verzorgd en kloek boek, rijk geïllustreerd en met veel kleurenpagina's, kortom een boek waarvan een bibliofiel houdt. De aansprekende vormgeving herbergt een studie over Gronings tin in al z'n denkbare facetten. De hoofdstukken laten dit duidelijk zien: historie, gilden, de techniek, gieters en hun merken en tinwerk worden in deel I behandeld, tesamen met twee andere hoofdstukken die getuigen van de interesse van de auteur in een aanpalend onderwerp – een studie in een studie als het ware – over maten, gewichten en keuren en merken daarvan met heel veel informatie over tin op dit gebied maar eveneens over bronzen objecten.

Deel II bevat uitgebreide, om niet te zeggen uitputtende informatie over Groninger tinnegietersgeslachten en hun onderlinge familieverbanden. Voorts een 15-tal inventarissen en twee koopaktes, waardoor een goed beeld ontstaat van voorraden tinnewerk en gietvormen, alsmede andere zaken die tot het huishouden van een tinnegieter behoorden. Zoals het betaamt zijn tenslotte van de tinnegieters naamlijsten met initialen, een merkenregister en een index opgenomen, evenals een literatuurlijst. Het onderwerp wordt vanuit alle facetten integraal behandeld en is verplichte stof voor alle liefhebbers en professionals op dit gebied. De auteur heeft een monument achtergelaten, helaas in letterlijke zin.

Jan Westers - *Groninger tinboek – historie, tinnegieters en tinwerk*, hardcover, oplage 500 ex., 240 pag. waarvan 144 in kleur, talloze illustraties. Uitgeverij Philip Elchers, Groningen en Uitgeverij Profiel, Bedum 2008. ISBN 978 90 5294 4425 € 69,50 (uitverkocht).



Presentatie tinboek Jan Westers

J.F.H.H. Beekhuizen



Op 19 december 2008 vond de officiële presentatie plaats van het *Groninger Tinboek - historie, tinnegieters en tinwerk*, het levenswerk van de kort daarvoor overleden Jan Westers.

Wij werden ontvangen in de aula van het Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven, waar ongeveer 200 genodigden aanwezig waren, waaronder leden van de Nederlandse TinVereniging. De heer Flip Ekkers presenteerde de bijeenkomst. Hij sprak namens de gezamenlijke uitgeverijen Philip Elchers en Profiel, hield de inleiding en introduceerde de andere sprekers, zoals de heer Freerik Veldman, die inging op de betekenis van dit boek. Ook legde hij uit hoe Jan Westers zijn gegevens vergaarde en hoeveel tijd hij erin had gestoken. Westers was een zeer geziene gast in het Groninger Archief. Tineke Westers sprak over de passie van haar Jan met betrekking tot Groninger tin, en waartoe het verzamelen al niet kan leiden.

Uw voorzitter kreeg hierna het woord. Ik had het voorwoord mogen schrijven, iets waarmee ik mij

zeer vereerd voelde. Dat ik het eerste exemplaar mocht ontvangen versterkte die gevoelens. Jan Westers blijkt de derde particuliere verzamelaar, die schreef over Nederlands tin en daarbij zijn eigen verzameling als uitgangspunt nam. Maar ter completering heeft hij die uitgebreid met objecten uit enkele andere collecties.

Eerder dan Westers schreef Karel Azijnman in 1916 over zijn collectie. De publicatie ervan liet hij uiteindelijk over aan Mr. H.C. Gallois. In 1924 stelde - als tweede - A.J.G. Verster zijn verzameling te boek in *Oud Tin*. Een tweede druk verscheen al in 1928. In 1954 en 1957 kwamen nog twee drukken uit onder de titel *Tin door de eeuwen*.

Voor de liefhebbers van Gronings tin en zijn merken is dit boek een must: er staan ongeveer 190 uitstekend getekende merken in. Het is een prachtige uitgave met alle voorwerpen afgebeeld in kleur. De oplage van 500 stuks is inmiddels uitverkocht. Het *Groninger Tinboek* is voor de tinbibliotheek van elke verzamelaar een aanwinst.

Wetenswaardigheden

UITNODIGING

Peter Aussems verzamelaar van onder andere Maastrichts tin en lid van de vereniging, nodigt u van harte uit. Wie Maastricht bezoekt, kan de volgende expositie gratis bezoeken:

Tin in Huis en Religie

Van 06-07-2009 tot 16-8-2009

Geopend van 10.00 uur tot 20.00 uur
in de lange gang begane grond.
Verpleegtehuis Klevarie
Polvertorenstraat 6
6211 LX Maastricht

Bezoek ook eens de website:
<http://members.home.nl/ppmjaussems/Site/Home.html>



Vraag

In het artikel over bodemvondst speelgoed van M. Hendriksen wordt vaak melding gemaakt dat er behalve tin ook lood in de legering zit. Sinds tientallen jaren is het in de internationale speelgoedhandel absoluut verboden om loodhoudende grondstoffen te gebruiken voor speelgoed voor kinderen onder de vier jaar. Voor speelgoed voor oudere kinderen zijn zeer strenge regels. Dat lood giftig is, was ook in vroegere eeuwen bekend. Daarom waren er strenge regels betreffende het maximale loodpercentage.

Waarom golden die regels destijds niet voor kinderspeelgoed?

A. Korstjens

Wetenswaardigheden

Via Aart Korstjens kwam de volgende vraag binnen:

Bent u op de hoogte van het gebruik van een tinnen Boterhuisje?

Ik heb er één gekocht en ben benieuwd naar het gebruik daarvan. De verkoopster dacht dat het vroeger gebruikt werd als decoratie op een boterton in een boter/kaas etalage. Op de vier zijdes staat: Boterhandel, Leeuwarden, G.R.Visser, de oude Waag. Een andere versie zou kunnen zijn, dat de boterhandelaar het huisje op een boterton zette ten teken dat hij die gekocht had. Maar geen van beide versies kan ik achterhalen noch bevestigen. Ik vermoed dat dit huisje uit de beginjaren van 1900 komt en een bijzonder object is.

Waar ik wel achter ben gekomen, is dat vroeger het gemeentehuis ook als Waag werd gebruikt. De zaal waar de boterhandel in gedreven werd, was ook de trouwzaal. Hier komt het gezegde van het "Boterbriefje" halen vandaan. De bodem ontbreekt, dus helaas ook het gietersmerkteken.

De maten van het huisje zijn:

Hoogte: 9 cm.

Lengte: 8,5 cm.

Breedte: 6,5 cm.

Voetstuk:

Lengte: 7 cm.

Breedte: 5 cm.



Opgraving Loeffplein te boek gesteld 'Tekens van leven'

Op 9 april 2008 zal in het Noordbrabants Museum de presentatie plaatsvinden van het boek *Tekens van Leven*. Opgravingen en vondsten in het Tolbrugkwartier in 's-Hertogenbosch. Het boek (geschreven door medewerkers van de BAM, Stadsarchief en Universiteit Nijmegen) gaat over archeologisch en historisch onderzoek van het gebied dat nu bekend is als Loeffplein en Tolbrugstraat. Daar vond namelijk tussen 1994 en 1997 de grootste archeologische opgraving plaats die ooit in de binnenstad van 's-Hertogenbosch is uitgevoerd.

Deze opgraving leverde bijzondere resultaten op: naast de resten van vele oude huizen ook twee pottenbakkersbedrijven (15e eeuw) en het Sint Elisabeth Bloemenkampklooster, gesticht in 1456. Een gedeelte van dit klooster werd in de 18e eeuw weer gebruikt voor de bouw van een kazerne. Dit alles wordt uitgebreid in het boek beschreven. Aan



de wijk 'De Pijp', die later op deze plek lag en die in de 50'er jaren is gesloopt, is een apart hoofdstuk - met vele oude illustraties - gewijd. Vooral aandacht krijgen de vele vondsten uit de opgraving. De meest spectaculaire zijn die afkomstig zijn uit het 15e-eeuwse stadsafval. Het gaat daarbij om sieraden, gereedschap, messen en lepels, sleutels, speelgoed, munten, gewichten, etc. Het meest sprekend zijn echter wel de honderden insignes: dat betreft pelgrimstekens, maar ook speldjes met een erotische of scabreuze boodschap. Letterlijk tekens van leven uit een andere tijd!

Een pelgrimsteken uit Boxtel met het wonder van het Heilig Bloed: de kelk met miswijn viel om, maar de vlek was niet uit het altaarkleed te wassen.

In 'de Bossche Omroep' verscheen op 16 maart 2008 het hierbij afgedrukte artikel. Zeer interessant voor de verzamelaar van pelgrimstekens.

Jaarverslag 2008 Nederlandse TinVereniging

Bestuur

Het bestuur van de vereniging bestond op 31 december 2008 uit 9 leden: Jan Beekhuizen (voorzitter), Erik Erenst (penningmeester), Sylvia Bracht (secretaris) en de leden Ger Groenendijk, Ton Kooyman, Paul Maas, Wim Röben, Henk van Wijk (tevens bibliothecaris) en Han Wustenhoff.

Het bestuur heeft in 2008 vier keer vergaderd op 29 januari, 26 maart, 20 augustus en op 2 december.

Overleden

In augustus is de heer P.C.J. Van der Lelie, lid van de vereniging, overleden. Op 19 september 2008 overleed de heer Jan Westers, lid van de vereniging.

Ledenbestand

De Vereniging telt per 1 januari 2009: 2 ereleden (de heren Bé Dubbe en Han Wustenhoff) en 97 leden.

De Tinkoerier telde 22 betalende abonnees (niet-lid van de Vereniging) en 7 gratis abonnementen (Bibliotheek Amsterdams Historisch Museum, Atheneum Bibliotheek te Deventer, Koninklijke Bibliotheek te Den Haag, drie zusterverenigingen in Engeland, België en de Verenigde Staten en de Stichting Nederlandse Tinbibliotheek).

Emailadressen

Het verzoek aan leden om emailadressen door te geven heeft een goed resultaat opgeleverd. Het emailadres van 70 leden is inmiddels bekend. Uitnodigingen voor bijeenkomsten worden naar deze leden elektronisch verzonden. Besparing van tijd en van kosten.

Tarieven 2008

Contributie	€ 40
Entreegeld	€ 50
Abonnement Tinkoerier	€ 30
Losse nummers	€ 15
Advertentie Tinkoerier	€ 100

Ledenbijeenkomsten

Gedurende het verenigingsjaar 2008 zijn er twee ledenbijeenkomsten gehouden. De eerste vond plaats op 26 april in Utrecht met 41 deelnemers; de tweede op 15 november in Amsterdam met 36 deelnemers.

Tijdens deze laatste bijeenkomst is de jaarlijkse Algemene Ledenvergadering gehouden. In deze vergadering is Paul Maas benoemd tot bestuurslid. De heer Paul Maas neemt per 1 januari 2009 de taak van secretaris van de vereniging over van Sylvia Bracht. De heer Han Wustenhoff wordt door de vergadering herbenoemd als bestuurslid. De heer Ger Groenendijk stopt op eigen verzoek per 1 januari 2009 met zijn bestuurswerkzaamheden.

De Tinkoerier

Het mededelingenblad van de vereniging is tweemaal verschenen: in juni en december.

Merkenboek

Als voorbereiding op de uitgave van een Tinmerkenboek heeft de heer Ton Kooyman ongeveer 3000 namen en 1500 tinmerken opgenomen in een database. Volgens plan zal de uitgave van het tinmerkenboek gereed zijn in het voorjaar van 2009.



Colofon

Ontwerp en lay-out
Oranje boven, 's-Hertogenbosch

Drukwerk
Drukkerij BiblioVanGerwen, 's-Hertogenbosch

